

**ZAŠTITA FIZIČKOG
I PSIHIČKOG
INTEGRITETA
DECE BEZ PRATNJE
I RAZDVOJENE DECE
U REPUBLICI SRBIJI**

AUTORKA

prof. dr Ivana Krstić

LEKTURA

Brana Erak

IZDAVAČ

Centar za istraživanje i razvoj društva IDEAS

DIZAJN I PRELOM:

Fireworks New

Beograd, 2020.

Objavlivanje ove publikacije podržao je Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbeglice (UNHCR) u Srbiji. UNHCR nije odgovoran, niti nužno podržava njegov sadržaj. Svi izraženi stavovi su isključivo stavovi autora ili izdavača i ne odražavaju nužno stavove UNHCR-a, Ujedinjenih nacija ili njenih država članica.

SADRŽAJ

1. Uvodne napomene	4
2. Zabrana zlostavljanja (mučenje, nečovečno postupanje i kažnjavanje, ponižavajuće postupanje i kažnjavanje)	5
2.1. Univerzalni standardi zabrane zlostavljanja.....	6
2.2. Evropski standardi zabrane zlostavljanja.....	9
3. Zaštita integriteta ličnosti – domaći standardi (Ustav i zakoni)	15
3.1. Zabrana mučenja.....	15
3.2. Potreba za identifikacijom i prijavom slučaja.....	18
3.3. Sprovođenje delotvorne istrage za najteže povrede koje se mogu kvalifikovati kao mučenje.....	20
4. Postupanje prema deci bez pratnje u Republici Srbiji	24
4.1. Napad na fizički integritet deteta bez pratnje (nanošenje povreda u vidu udaranja, batinjanja i sl.).....	25
4.2. Materijalni uslovi smeštaja (prenatranost, opremljenost, infrastruktura).....	28
4.3. Bezbednost dece bez pratnje.....	32
4.4. Premeštanje deteta bez pratnje.....	33
4.5. Obučenosn osoblja za postupanje sa decom bez pratnje.....	34
5. Mehanizmi zaštite od zlostavljanja	35
5.1. Informisanje i pristup pravnoj pomoći.....	38
5.2. Dokumentacija i prijavljivanje medicinskih dokaza.....	40
5.3. Obučenosn osoblja koje radi u centrima za azil/prihvatnim centrima da prepozna zlostavljanje.....	42
5.4. Disciplinska odgovornost.....	43
5.5. Krivična prijava.....	44
5.6. Pritužba zaštitniku građana.....	47
5.7. Nadzor Nacionalnog mehanizma za prevenciju torture (NPM).....	51
5.8. Dobijanje informacija od javnog značaja.....	53
5.9. Zaštita u slučaju da je zlostavljanje motivisano diskriminacijom.....	55
6. Zaključci i preporuke	57

1. UVODNE NAPOMENE

Poštovanje dostojanstva svake osobe, kao i očuvanje psihičkog i fizičkog integriteta ličnosti predstavljaju suštinske vrednosti koje se nalaze u osnovi ljudskih prava. Dužnost svake države je da obučeni službenici da nikako ne koriste metode kojima mogu naneti nepotrebne patnje. Istovremeno, država je u obavezi i da svakom licu koje je izloženo nekom obliku zlostavljanja obezbedi delotvornu zaštitu, bez obzira na to da li je reč o službenicima koji deluju u svom zvaničnom kapacitetu, izvan svojih redovnih dužnosti ili su u pitanju akti privatnih lica.

Zabrana mučenja i drugih oblika zlostavljanja spada u apsolutno pravo, odnosno pravo koje nikada i ni u kakvim okolnostima nije podložno ograničenjima. Postoje neka prava u korpusu ljudskih prava koja se mogu ograničiti, kako u doba vanrednog stanja, tako i u slučaju potrebe za zaštitom nekog legitimnog interesa (na primer, zaštite javnog poretka). Međutim, zabrana mučenja i drugih oblika zlostavljanja spada u apsolutno pravo, koje nije podložno navedenim ograničenjima, te nikada nije moguće opravdati postupanje kojim se nanosi fizička i psihička patnja. Ovo je važno za sva lica, a naročito za decu, koja su zbog svog uzrasta osetljivija na različite oblike zlostavljanja. Ipak, postoje neke kategorije dece koja su dodatno izložena rizicima od rđavog postupanja.

U posebno osetljivu grupu dece svakako spadaju deca bez pratnje jer se ona ne nalaze pod nadzorom roditelja, dok nadzor staratelja nikada nije dvadesetčetvoročasovni jer se ta deca najčešće smeštaju u objekte u kojima se nalaze i odrasli migranti i izbeglice i koji nisu deo nacionalnog sistema alterantivnog staranja, te funkcionišu bez nadzora Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja. Zato je cilj ove publikacije da upozna centre za socijalni rad, zaposlene u ustanovama za smeštaj dece izbeglica i migranata bez pratnje i zaposlene u dečjoj zaštiti o tome šta predstavlja zlostavljanje, koji oblici zlostavljanja postoje i kako ih prepoznati. Posebnu vrednost čine dokumentovani primeri iz prakse, koji najbolje ilustruju kako se u pojedinim situacijama postupaju sa decom bez pratnje i kako se apsolutna zabrana zlostavljanja krši u odnosu na ovu posebno ranjivu grupu.

Nakon prepoznavanja zlostavljanja važno je reagovati na takve nedozvoljene pojave, a to je moguće samo ako se dovoljno poznaje pravni okvir Republike Srbije i mehanizmi zaštite koji centrima za socijalni rad stoje na raspolaganju u takvim situacijama. Treba imati na umu da ukoliko centar za socijalni rad ne reaguje u situacijama kada je jasno da postoji mučenje ili neki drugi oblik zlostavljanja, takvi akti će ostati nekažnjeni, a učinilac će biti osnažen da nastavi sa radnjama koje mogu naneti trajne fizičke i psihičke posledice deci bez pratnje. Nepreduzimanje mera zaštite u takvim slučajevima dodatno predstavlja grubo kršenje obaveze centra za socijalni rad da zaštiti najbolji interes deteta i otvara pitanje odgovornosti centra za socijalni rad i odgovornog lica.

2. ZABRANA ZLOSTAVLJANJA (MUČENJE, NEČOVEČNO POSTUPANJE I KAŽNJAVANJE, PONIŽAVAJUĆE POSTUPANJE I KAŽNJAVANJE)

Svi međunarodni izvori koji sadrže odredbu o zabrani zlostavljanja prave gradaciju tako što priznaju tri oblika zlostavljanja: 1) mučenje; 2) nečovečno postupanje i kažnjavanje i 3) ponižavajuće postupanje i kažnjavanje. Međutim, međunarodni instrumenti obično ne sadrže definicije, te se tek analizom prakse nadzornih tela shvata šta podrazumeva svaki od njih.

2.1. Univerzalni standardi zabrane zlostavljanja

Na međunarodnom planu doneto je nekoliko međunarodnih izvora koji sadrže odredbu kojom se zabranjuje mučenje. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima u članu 5 proklamuje da „niko ne sme biti podvrgnut mučenju ili svirepom, nečovečnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju“. Deklaracija, dakle, zabranjuje sva tri oblika mučenja, ali ih ne definiše. Takođe, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima¹ u članu 7 predviđa da „niko ne može biti podvrgnut mučenju ili svirepim, nehumanim ili ponižavajućim kaznama ili postupcima“. Član 7 na isti način proklamuje zabranu mučenja i drugih rđavih postupanja kao i član 5 Univerzalne deklaracije, ali ide i dalje jer izričito zabranjuje podvrgavanje nekog lica „medicinskom ili naučnom eksperimentu bez njegovog slobodnog pristanka“. Takođe, ovaj član ukazuje na to da je u pitanju obaveza apsolutnog karaktera jer ne ostavlja mogućnost nikakvog izuzetka niti derogacije zajemčenog prava, čak ni u slučaju vanrednog stanja.² Komitet za ljudska prava, nadzorno telo koje je formirano na osnovu Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, ističe da nema definicije koncepta obuhvaćenih članom 7 i da smatra da nije potrebno da se donese lista akata koja bi predstavljala oštru razliku između tri oblika zlostavljanja, posebno jer razlikovanje zavisi od prirode, cilja i surovosti akta.³ Ipak, Komitet naglašava da to svakako jeste telesno kažnjavanje, kao i kažnjavanje u edukativne ili disciplinarne svrhe.⁴

Konvencija protiv torture i drugih surovih, nehumanih ili ponižavajućih postupanja ili kažnjavanja predstavlja prvi i jedini međunarodni instrument koji definiše mučenje. Tako se pod najtežim oblikom zlostavljanja podrazumeva „bilo koji akt kojim se nekom licu namerno nanosi veliki bol ili patnja, bilo fizička ili duševna, u svrhu dobijanja od njega ili treće osobe obaveštenja ili priznanja, kao kažnjavanje za dela koja je on ili treće lice počinilo ili je osumnjičeno da ih je počinilo, da bi se ono ili neko treće lice zastrašilo ili primoralo na nešto, ili iz bilo kog razloga zasnovanog na diskriminaciji bilo koje vrste, kada takav bol ili patnju nanosi javni službenik ili neko drugo lice koje deluje u zvaničnom svojstvu, ili se to učini uz njegovu saglasnost ili podsticaj“.

Iz ove definicije moguće je izvući tri suštinska elementa koja sačinjavaju mučenje, a to su:

1. Nanošenje teškog duševnog ili fizičkog bola ili patnje;
2. Od strane ili uz pristanak i odobravanje državnih vlasti;
3. Sa određenim ciljem poput prikupljanja informacija, kažnjavanja ili zastrašivanja.

---

1 Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, *Službeni list SFRJ*, br. 7/1971–73.

2 Videti: Komitet za ljudska prava, Opšti komentar br. 20: član 7, HRI/GEN/1/Rev.9 (Vol. I) (1992).

3 Isto, par. 3.

4 Isto, par. 4.

Drugim rečima, određenom radnjom lice trpi ozbiljne fizičke ili psihičke patnje, odnosno bol visokog intenziteta; u radnji učestvuje, makar prećutnim davanjem saglasnosti, službeno lice ili lice čiji se postupci mogu pripisati državi; učinilac deluje sa namerom i ima određeni cilj. Ova definicija mučenja prilično je apstraktna i ne poziva se ni na kakav poseban oblik zlostavljanja niti navodi spisak zabranjenih metoda mučenja. Umesto toga, ona navodi samo izvesne suštinske elemente, koji su nužni da bi se neki događaj mogao smatrati slučajem mučenja u pravnom smislu. Prvi element je najteže proceniti jer zavisi od ličnih osobina pojedinca: njegovog pola, uzrasta, verskih uverenja ili kulturoloških osobenosti, zdravstvenog stanja. Takođe, druga dva elementa su povezana i kako je

glavni motiv mučenja iznuđivanje informacija ili zastrašivanje, kao najčešći učinoci se javljaju službenici zaposleni u policiji, vojsci, zatvorima i drugim objektima u kojima se nalaze osobe lišene slobode. Iako nije izričito navedeno u definiciji, smatra se da kod mučenja žrtva mora biti bespomoćna, odnosno pod kontrolom učinioca, što po pravilu znači da je lišena slobode.⁵

Konvencija u članu 1 propisuje i jedan izuzetak, a to je da njome nisu obuhvaćeni patnja ili bol „koji mogu nastati primenom zakonskih sankcija ili su njihov nerazdvojni deo ili s njima povezani“. Konvencija ne definiše nehumano postupanje ili kažnjavanje, ali se podrazumeva da kod ovog oblika zlostavljanja postoji intenzivna patnja, ali nedostaje neki od ostalih elemenata definicije. Kod ovih „slabijih“ oblika zlostavljanja žrtva ne mora nužno da bude bespomoćna, odnosno lišena slobode. Do tih oblika zlostavljanja može doći usled boravka u uslovima koji mogu biti okarakterisani kao nečovečni ili ponižavajući, prilikom privođenja i pretresa lica, tokom obavljanja razgovora i sl.

Konvencija predviđa i niz zakonskih, administrativnih, pravnih i drugih mera koje se tiču prevencije, istrage, izvođenja pred lice pravde onih koji ne poštuju ove odredbe, kao i obezbeđenje odštete žrtvama. Konvencija izričito isključuje mogućnost pozivanja na izuzetnu okolnost zbog koje bi mučenje bilo dozvoljeno.⁶ Sve ugovornice su se obavezale da mučenje smatraju krivičnim delom i da učinioca takvog dela kazne na odgovarajući način, zavisno od težine samog dela. Konvencija, isto kao i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, predviđa da se radi o apsolutno zaštićenom pravu.⁷

Ostali oblici zlostavljanja nisu bliže definisani.

Imajući u vidu da je akcenat na zaštiti dece bez pratnje, poseban značaj ima i Konvencija o pravima deteta. Član 37, stav 1 Konvencije proklamuje obavezu država da zaštite decu od svih oblika seksualnog iskorišćavanja

5 Metodologija za sprovođenje istrage u slučajevima zlostavljanja od strane policije, OEBS, str. 11, dostupno na <https://www.pars.rs/images/biblioteka/metodologija-za-sprovođenje-istrage-u-slučajevima-zlostavljanja-od-strane-policije.pdf>.

6 Član 2, stav 2 kaže: „Nijedna izuzetna okolnost, bilo da je u pitanju stanje rata ili pretnja rata, unutrašnja politička nestabilnost ili bilo koja druga javna opasnost, ne može se uzeti kao opravdanje za vršenje torture.“ Ovaj član preuzet je iz člana 3 Deklaracije o zaštiti svih lica od mučenja, koji još izričito dodaje da nijedna država ne sme dozvoliti niti tolerisati mučenje ili neki drugi surov, nečovečan ili nehuman postupak ili kažnjavanje.

7 Videti Komitet protiv torture, Opšti komentar br. 2, CAT/C/CG/2 (2008).

i zlostavljanja, kao i preduzimanje mera da nijedno dete ne bude podvrgnuto mučenju ili nekom drugom obliku zlostavljanja. Komitet za ljudska prava, nadzorno telo formirano na osnovu Konvencije, definiše fizičko kažnjavanje kao ono koje uz pomoć fizičke sile nanosi određeni stepen patnje.⁸ Ono se obično odnosi na udaranje, šamaranje i pljeskanje dece rukom, bičem, štapom, kaišem, cipelom, varjačom i slično.⁹ Takođe, može uključiti i trešenje i bacanje dece, grebanje, šišanje, prisiljavanje dece da ostanu u neugodnom položaju, povlačenje za kosu i sl.¹⁰ Ukoliko se detetu izriče neka kazna, ona ne sme biti takva da ga omalovažava i ponižava, osramoćuje, plaši ili ismeva, iako Komitet ne odriče značaj pozitivnog koncepta discipline. Ono samo treba da bude takvo da pomaže detetu da poraste u odgovornu osobu u društvu.¹¹ Komitet priznaje da postoje neke izuzetne okolnosti kada se radi sa decom koja pokazuju opasno ponašanje koje opravdava upotrebu razumnih mera, ali i tu postoji razlika između mera koje su usmerene na zaštitu dece i onih usmerenih na njihovo kažnjavanje.¹² U svakom slučaju, uvek se primenjuje princip minimalne upotrebe sile za najkraći vremenski period.¹³ Potrebno je da se obezbedi i detaljno uputstvo i trening za službenike koji rade sa decom kako bi se smanjila neophodnost upotrebe nasilnih sredstava i obezbedilo da su korišćene metode sigurne i proporcionalne situaciji, a nikako ne mogu podrazumevati namerno nanošenje bola kao oblika kontrole.¹⁴ Komitet se bavio i decom bez pratnje u svom Opštem komentaru br. 6.¹⁵ Komitet se ne bavi posebno zlostavljanjem, ali naglašava da su države u obavezi da zaštite decu od svih vidova zlostavljanja, zanemarivanja, mučenja, surovog, nehumanog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja i da im obezbede službe za rehabilitaciju.¹⁶

8 Komitet za prava deteta, Opšti komentar br. 8 o pravu dece na zaštitu od telesnog kažnjavanja i drugih surovih ili ponižavajućih oblika kažnjavanja, CRC/C/CG/8 (2007).

9 Isto.

10 Isto.

11 Isto, par. 13.

12 Isto, par. 15.

13 Isto.

14 Isto.

15 Videti: Komitet za prava deteta, Opšti komentar br. 6 o tretmanu dece bez pratnje i razdvojene dece koja se nalaze izvan države porekla, CRC/GC/2006/6 (2005).

16 Isto, par. 48.

2.2. Evropski standardi zabrane zlostavljanja

Najvažniji evropski instrument kojim se zabranjuje mučenje i drugi oblici zlostavljanja jeste Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, doneta u okviru Saveta Evrope. Konvencija u članu 3 propisuje da „niko ne može biti podvrgnut mučenju ili nečovečnom, odnosno ponižavajućem postupku ili kažnjavanju“. Prava zaštićena članom 3 Konvencije neposredno se odnose na čovekov fizički integritet i na njegovo dostojanstvo. Zato je sloboda od rđavog postupanja izuzetno važna, kao i samo utvrđivanje kriterijuma za razlikovanje određenih oblika takvog postupanja. Razlikovanje sva tri osnovna pojma iz člana 3 Konvencije, u smislu stepena surovosti postupanja ili kažnjavanja, proizašla su iz jurisprudencije Evropskog suda za ljudska prava.

Da bi akt rđavog postupanja (torture, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja) mogao da se podvede pod član 3, pre svega je potrebno da taj akt dostigne „minimalan stepen surovosti“.¹⁷ Ako taj prag nije dosegnut, radnja službenog lica može biti nezakonita, ali se neće posmatrati kao zlostavljanje. Da li neki akt poseduje taj stepen surovosti potreban da bi se podveo pod član 3, jeste relativno pitanje, koje zavisi od okolnosti slučaja, a Evropski sud prilikom odlučivanja uzima u obzir sledeće elemente:

- a) trajanje postupka;
- b) fizičke elemente postupka;
- c) mentalne, psihičke elemente postupka; kao i
- d) pol, starost i zdravlje žrtve.¹⁸

Kombinacija ovih elemenata pokazuje da je standard “minimalnog stepena surovosti” postavljen relativno nisko, posebno kada su u pitanju deca. Kako međunarodno pravo sadrži pravo svakoga da ne bude izložen mučenju ili nekom drugom obliku zlostavljanja, postavlja se pitanje koje sve obaveze za državu nastaju poštovanjem navedene odredbe. Tako se analizom različitih obaveza države, koja se sastoji u sprečavanju, istrazi, suzbijanju, kažnjavanju i reparaciji, može zaključiti da to pravo danas sadrži dve vrste obaveza: proceduralnu i supstantivnu. Prva zabrana proizlazi iz obaveze države da preduzme pozitivne korake kako bi zaštitila pojedinca od rđavog postupanja (kada ono proističe iz radnji privatnih lica ili grupa), kao i da obezbedi efikasnu istragu kada rđavo postupanje proizlazi iz radnji državnih službenika. Druga obaveza proizlazi iz činjenice samog fizičkog zlostavljanja i odnosi se na uzdržavanje od sva tri oblika zlostavljanja.

---

17 Prvi put naglašeno u slučaju *Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, a potom pomenuto u velikom broju slučajeva.

18 *Ireland v. United Kingdom*, predstavka br. 5310/71, presuda od 13. decembra 1977, p. 65, 162, *Tekin v. Turkey*, predstavka br. 22496/93, presuda od 9. juna 1998, par. 186.

U praksi Evropskog suda za ljudska prava **mučenje** predstavlja nečovečno postupanje koje ima za cilj „dobijanje obaveštenja ili priznanja (ustupaka), ili izvršavanje kazne i ono je obično teži oblik nečovečnog postupanja“.¹⁹ Dakle, mučenje je preduzimanje nehumanog tretmana, koji nosi sa sobom intenzivne patnje, sa određenim ciljem. Sud poseban akcenat stavlja na stepen jačine, tj. na ozbiljnost učinjenog akta, koji izaziva „ozbiljnu i surovu patnju“. Dakle, mučenje je namerno nečovečno postupanje koje prouzrokuje vrlo ozbiljne i surove patnje.²⁰ Takođe, u slučaju *Ilhan protiv Turske*, ciljni elemenat je podvučen.²¹ Sud je naglasio da je ciljni elemenat istaknut još članom 1 Konvencije UN o zabrani mučenja, koji definiše mučenje kao „namerno nanošenje ozbiljnog bola ili patnje sa ciljem, *inter alia*, dobijanja informacija, kažnjavanja ili zastrašivanja“.²² Drugim rečima, mučenje ima sve elemente sadržane u definiciji mučenja u Konvenciji protiv mučenja.

Ipak, Evropski sud se uzdržao od davanja jedne liste akata koji bi automatski bili smatrani dovoljno ozbiljnim i surovim da bi se podveli pod mučenje.²³ Iako utvrđene liste nema, Sud neka postupanja uvek kvalifikuje kao mučenje, poput upotrebe prebijanja, batinanja po tabanima (falaka), upotrebe elektrošokova, dugotrajnog vešanja u bolnom položaju („palestinsko vešanje“),²⁴ davljenja potapanjem u vodu ili plastičnim kesama, surovog prebijanja i simuliranja egzekucije („lažno pogubljenje“),²⁵ ostavljanja žrtve bez hrane i vode u dužem vremenskom periodu. Međutim, ne postoji jedna enumerativna lista takvih radnji, pa je istaknuto u slučaju *Selmuni protiv Francuske* i potvrđeno u slučaju *Dikme protiv Turske* da pojedini akti koji se danas mogu okarakterisati kao nečovečno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje, suprotno torturi, u budućnosti mogu biti kvalifikovani drugačije. Tako Evropski sud smatra da „visok standard koji se zahteva u oblasti zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda neizbežno zahteva i veću strogost u oceni povreda fundamentalnih vrednosti demokratskog društva“.²⁶ Svakako to i treba da bude priroda svake formule – njena elastičnost i sposobnost evolucionističkog tumačenja tokom vremena.

---

19 Isto, par. 186.

20 Donna Gomien, *Kratak vodič kroz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 1996, str. 17.

21 Naglašeno opet i u *Selmouni v. France*, predstavka br. 25803/94, presuda od 28. jula 1999. i *Salman v. Turkey*, 21986/93, presuda od 27. juna 2000. Videti više o mučenju u: Gilles Dutertre, *Key case-law extracts*, European Court of Human Rights, Council of Europe Publishing, 2003, pp. 58–62.

22 Videti: *Ilhan v. Turkey*, predstavka br. 22277/93, presuda od 9. februara 2005, *Salman v. Turkey*, predstavka br. 21986/93, presuda od 27. juna 2000. i *Akkoc v. Turkey*, predstavke br. 22947/93 i 22948/93, presuda od 10. oktobra 2000.

23 Isto mišljenje deli i Komitet za ljudska prava, koji je takav stav istakao u Opštem komentaru broj 20 iz 1992. godine. U ovom komentaru stav Komiteta je čvršći nego u Opštem komentaru broj 7 iz 1982. godine, koji koristi izraz „možda“. Videti više o ovom pitanju u: M. Novak, *UN Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*, Kehl and Rhein, NP Engel, 1993, p. 129.

24 *Aksoy v. Turkey*, predstavka br. 100/1995/606/694, presuda od 18. decembra 1996, par. 64. Po mišljenju Suda, ovakav metod može biti samo namerno nanet, sa ciljem dobijanja informacija ili priznanja.

25 Lech Garlicki, *European Convention on Human Rights and the Judicial Branch, The Right to Physical Integrity*, p. 4.

26 *Selmouni v. France*, predstavka br. 25803/94, presuda od 3. aprila 1999, par. 101.

S druge strane, **nečovečno postupanje** je u praksi Evropskog suda ono postupanje koje „u najmanju ruku namerno prouzrokuje teške patnje, bilo duševne ili fizičke i koje je u datim uslovima neopravdano“.²⁷ Osnovni elementi nehumanog postupanja su:

- a) prouzrokovanje duševnih ili fizičkih patnji;
- b) patnja mora biti ozbiljna;
- c) mora biti namerno naneta; i
- d) mora biti neopravdana u datoj situaciji.

Iz prakse Evropskog suda proizlazi da je nehumano postupanje ono koje prouzrokuje takve fizičke ili psihičke patnje osobi prema kojoj je preduzeto da dovodi do akutnih psihijatrijskih poremećaja, ako već ne prouzrokuje i stvarne telesne povrede.²⁸ Drugim rečima, nečovečno postupanje je ono postupanje koje izaziva jake fizičke i duševne patnje,²⁹ ali koje ne dosežu stepen mučenja. Ovo je ujedno i najjednostavnije određenje nehumanog postupanja jer izraz „neopravdan“ u definiciji može navesti nekog na razmišljanje da je nečovečno postupanje nekad opravdano, što se nikako ne može braniti.³⁰

Iz jurisprudencije Evropskog suda može se zaključiti da je nečovečno postupanje kategorija u koju se svrstavaju akti koji ne prelaze prag ozbiljnosti i jačine potreban da bi se odredili kao mučenje,³¹ ali je u pitanju akt koji je dovoljno ozbiljan da se ne bi smatrao „samo“ ponižavajućim postupanjem. Najčešći slučajevi nehumanog postupanja bili su rđavo postupanje tokom pritvora, deportacija ili ekstradicija gde postoji realna opasnost da će lice biti izloženo nehumanom tretmanu, nespokojstvo koje nastane usled nesprovođenja odgovarajuće istrage povodom nestanka lica, kao i uništenje imovine.³²

---

27 Isto.

28 Isto.

29 Donna Gomien, *op.cit.* p. 17.

30 *Ireland v. UK*, paras. 388–390.

31 Debra Long, *Guide to Jurisprudence on Torture and Ill-treatment, Article 3 of the European Convention for the Protection of Human Rights*, Association for the Prevention of Torture (APT), Geneva, 2002, p. 17.

32 Clare Ovey, Robin C.A. White, *European Convention on Human Rights*, (3rd ed.), Oxford University Press, 2002, p. 65.

Ne treba izgubiti iz vida da su i mučenje i nehumano postupanje kažnjivi i da je često mala razlika između ta dva oblika zlostavljanja. Kvalifikovanje određenog postupanja ili kažnjavanja je značajno sa stanovišta morala i sa stanovišta odmeravanja visine odštete žrtvi. Tako će faktori koji će uticati na kvalifikovanje postupanja kao mučenja ili nehumanog postupanja biti: umišljaj, dužina trajanja radnje, intenzitet patnje i jačina doživljenog stresa.

Na kraju, najslabiji oblik zlostavljanja predstavlja ponižavajuće postupanje i kažnjavanje. „Postupanje ili kažnjavanje pojedinca može biti ponižavajuće kada ga grubo ponižava pred drugima, ili ga primorava da se ponaša protivno njegovoj volji ili savesti“.³³ U pitanju je zlostavljanje usmereno na izazivanje osećanja straha, patnje i podređenosti, koja mogu da ponize i unize žrtve i da slome njihovu fizičku ili moralnu otpornost.³⁴ Evropski sud je dalje razmatrao ovaj oblik zlostavljanja i zaključio da je „opšti cilj ove odredbe da spreči mešanje u ljudsko dostojanstvo koje je ozbiljne prirode“. Sledi da radnja koja unižava čoveka po rangu, poziciji, reputaciji ili karakteru može biti smatrana za ponižavajući postupak u smislu člana 3 samo onda kada dostiže određeni stepen ozbiljnosti.³⁵ Dakle, postupanje mora jasno ukazivati na odsustvo poštovanja prema određenoj ličnosti i biti usmereno na njeno uniženje i poniženje.

U *Tajrer protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, gde je sudska kazna izrečena petnaestogodišnjem dečaku na ostrvu Man u vidu šibanja, Evropska komisija je smatrala da „sudska kazna u vidu šibanja unižava okrivljenog i da može biti smatrana ponižavajućom merom“.³⁶ Evropski sud istakao je da „izazivanje patnje mora dostići određeni nivo pre nego što bi se kazna mogla klasifikovati kao nečovečna“.³⁷ Dalje, Sud je zaključio da se ovakvim institucionalizovanim nasiljem dečak stavlja u položaj koji dovodi u pitanje njegovo dostojanstvo i fizički integritet jer se prema njemu postupa „kao prema predmetu u posedu vlasti“.³⁸ Sud je stao na stanovište da procena poniženja jeste po prirodi stvari relativna i da zavisi od svih okolnosti slučaja, a pre svega od „prirode i konteksta

same kazne, kao i od načina i metoda njenog izvođenja“.³⁹ U konkretnom slučaju, mera jeste bila degradirajuća zbog okolnosti slučaja, kao što su institucionalizovano nanošenje fizičkog nasilja, povreda dostojanstva žrtve i njenog fizičkog integriteta.⁴⁰ Stepenu surovosti nije jedini kriterijum koji Sud mora utvrditi. Tu su još i starost žrtve, zdravstveno stanje, trenutno fizičko i mentalno stanje date osobe, njene telesne karakteristike, kao i druge činjenice koje mogu umanjiti ili uvećati proizvedene efekte.

33 Isto.

34 Donna Gomien, *op.cit.*, p. 17.

35 *East African Asians v. UK*, Izveštaj Evropske komisije, (1973), par. 189.

36 *Tyrer v. UK*, Izveštaj Evropske komisije, (1976), paras. 32–35.

37 Milan Paunović, *Jurisprudencija Evropskog suda za ljudska prava*, Pravni fakultet u Beogradu, Beograd, 1993, str. 55.

38 Donna Gomien, *op. cit.*, p. 18.

39 *Tyrer v. UK*, par. 30.

40 U slučaju *Vorvik protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, jednu šesnaestogodišnju devojku neko je tukao pred drugim licem. Komisija je našla da je ovakvo kažnjavanje dovoljno ponižavajuće i da predstavlja kršenje člana 3. Videti *Warwick v. UK*, predstavka br. 9471/81, Izveštaj Evropske komisije (1986).

Ipak, ključni slučaj koji je definisao ponižavajuće postupanje i imao nešto drugačiji pristup od slučaja *Tajrer* jeste slučaj *Kambel i Kozans protiv Ujedinjenog Kraljevstva*.⁴¹ Kao što je već gore pomenuto, u Ujedinjenom Kraljevstvu bilo je dozvoljeno telesno kažnjavanje kao vaspitna mera u školama. Dvojici dečaka pretila je ova kazna i oni su se obratili Evropskom sudu, smatrajući da telesno kažnjavanje predstavlja ponižavajuće kažnjavanje. Iako do kazne nije ni došlo, Sud je smatrao da njena „realna i neposredna pretnja izvršenjem“ može biti u suprotnosti sa članom 3. Ipak, Sud je izneo stanovište da postupak sâm po sebi nije ponižavajući dok god osoba koja je u pitanju nije podvrgnuta poniženju, bilo u svojim očima ili u očima drugih, što opet zavisi od svih okolnosti. U konkretnom slučaju, mera nije izvršena, pa tako nema ni dokaza da su dečaci pretrpeli nepovoljne duševne ili neke druge posledice.

Dakle u predmetu *Tajrer*, Sud je stao na stanovište da je telesna kazna degradirajuća sama po sebi (*per se*), a da su okolnosti slučaja od malog značaja za kategorizaciju kazne. U slučaju *Kambel i Kozans*, Sud nije zauzeo tako dogmatičan stav, već obraća pažnju na pitanje da li je kazna degradirajuća u očima žrtve i u očima drugih ljudi. Po ovom drugom shvatanju, relevantni mogu biti stepen pretrpljene povrede, svrha kažnjavanja i opravdanje za preduzimanje ovakve kazne.

Međutim, pitanje koje se očigledno može postaviti jeste da li je za određenje ovog pojma potrebno utvrditi postojanje namere za uniženjem žrtve,⁴² koja, čini se, jasno proizlazi iz njenog određenja. U vezi sa ovim, javna priroda kazne ili postupka može biti bitan faktor, ali odsustvo javnosti ne znači obavezno da povrede člana 3 nema jer, kako je to gore pomenuto, žrtva može biti ponižena u sopstvenim očima, čak i ako to nije u očima drugih ljudi.⁴³ U slučaju *V. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, Sud je zauzeo stanovište da je namera jedan od elemenata koji treba utvrditi, ali da njeno odsustvo ne može biti krajnji dokaz o nepostojanju povrede.⁴⁴

Tako u slučaju *Pirs protiv Grčke* Sud nije pronašao postojanje namere da se zatvorenik, inače zavisnik od droge, unizi oskudnim i neodgovarajućim uslovima u zatvorskoj jedinici u kojoj je bio smešten. Ipak, Sud je pronašao da propust vlasti da poboljša neprihvatljive uslove ukazuje na „nedostatak poštovanja“ prema ličnosti zatvorenika i time dovodi do kršenja člana 3 Konvencije.⁴⁵ Sud je istakao da u određivanju izvesnog postupanja kao ponižavajućeg, Sud treba da oceni da li postoji namera da se lice o kome je reč ponizi i da li takvo postupanje ima za posledicu uticaj na ličnost žrtve na način koji je nespojiv sa članom 3.⁴⁶ Države moraju osigurati da je lice zatvoreno pod uslovima koji su u saglasnosti sa poštovanjem njegovog dostojanstva, kao i da preduzete mere ne izlažu lice bolu ili patnji koja prelazi neizbežan nivo patnje svojstven svakom zatvaranju.⁴⁷

---

41 *Campbell and Cosans v. UK*, predstavke br. 7511/76 i 7743/76, presuda od 25. februara 1982.

42 Istaknuto u *Raninen v. Finland*, predstavka br. 20972/92, presuda od 16. decembra 1997.

43 *Slučaj Tyrer*, par. 32, *Slučaj Raninen*, par. 55.

44 *V. v. UK*, ECHR, predstavka br. 24888/94, presuda od 16. decembra 1999. Ovaj slučaj ticao se suđenja desetogodišnjem dečaku za ubistvo drugog deteta. Postavilo se pitanje da li niska godišna granica za krivičnu odgovornost, akuzatorska priroda postupka, dužina trajanja postupka, prisustvo medija i javnosti, kao i oprema u sudnici imaju kumulativan efekat koji bi se mogli podvesti pod član 3 Konvencije.

45 *Peers v. Greece*, predstavka br. 28524/95, presuda od 19. aprila 2001.

46 Isto, par. 68.

47 *Kudla v. Poland*, predstavka br. 30210/96, presuda od 26. oktobra 2000, par. 93-94.

Ipak, na osnovu slučaja *Prajs protiv Ujedinjenog Kraljevstva* može se zaključiti da iako namera nije presudan elemenat kod određivanja postojanja ponižavajućeg postupanja, njeno odsustvo može biti uzeto u obzir kod odmeravanja visine štete. Sud je zaključio da će se „u određivanju visine naknade uzeti u obzir činjenica, *inter alia*, da nije postojala namera da se ponizi“ osoba o kojoj je reč.⁴⁸

---

48 *Price v. UK*, ECHR, predstava br. 33394/96, presuda od 19. jula 2001.

3. ZAŠTITA INTEGRITETA LIČNOSTI – DOMAĆI STANDARDI (USTAV I ZAKONI)

3.1. Zabrana mučenja

Zabrana mučenja, kao i zaštita fizičkog i psihičkog integriteta ličnosti spadaju u korpus osnovnih ljudskih prava, koja su garantovana najvišim pravnim aktima jedne zemlje. U naš pravni sistem, kao što je slučaj u većini civilizovanih država, uneta je zabrana mučenja i drugih oblika zlostavljanja, čime su u unutrašnji pravni poredak inkorporirani međunarodni standardi o kojima je bilo reči. Tako Ustav Republike Srbije u članu 23 stav 1 garantuje da je ljudsko dostojanstvo neprikosnoveno i da su svi dužni da ga poštuju i štite. Dalje se ističe da „svako ima pravo na slobodan razvoj svoje ličnosti, pod uslovom da ne krši prava drugih zajemčena ovim Ustavom“. Da bi se ostvario slobodan razvoj ličnosti i osiguralo ljudsko dostojanstvo i sloboda, svakako da je potrebno ustrojiti sistem tako da zaštita integriteta ličnosti bude nepovrediva i ostvarena. Ustav štiti i nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta u članu 25 i proklamuje da niko ne može biti izložen mučenju, nečovečnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju, niti podvrgnut medicinskim ili naučnim ogledima bez svog slobodno datog pristanka. Na osnovu člana 202 stav 4 ovo pravo je dobilo status apsolutnog prava, odnosno onog koje se ne može ograničiti.

Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja predviđa da svi oblici nasilja, zloupotreba i zanemarivanja dece kojima se ugrožavaju ili narušavaju fizički, psihički i moralni integritet ličnosti deteta predstavljaju povredu jednog od osnovnih prava deteta sadržanih u Konvenciji o pravima deteta, a to je pravo na život, opstanak i razvoj. Protokol definiše fizičko zlostavljanje kao „ono koje dovodi do stvarnog ili potencijalnog fizičkog povređivanja deteta usled činjenja ili nečinjenja za koje se razumno može smatrati da spada u domen kontrole od strane roditelja ili osobe koja je u položaju da ima odgovornost, moć ili poverenje u odnosu na dete, pri čemu treba praviti razliku između zlostavljanja i nenamerne ozlede, odnosno fizičkih znakova i simptoma koji podražavaju namerno ozleđivanje ali su, u stvari, posledica organskih stanja od kojih dete pati ili su njima potpomognuti. Akti zlostavljanja mogu biti jednokratni ili više puta ponavljani. Primeri fizičkog zlostavljanja su: udaranje, šutiranje, trešenje, davljenje, bacanje, trovanje, paljenje, posipanje vrućom vodom ili izlaganje deteta delovanju vrela pare i sl. U fizičko zlostavljanje spada i namerno izazivanje simptoma bolesti kod deteta od strane roditelja, staratelja ili druge odrasle osobe koja je odgovorna za dete (tzv. Munchausen syndrome by proxy)“.

S druge strane, emocionalna zlostreba obuhvata „*propuštanje da se obezbedi razvojno prikladna, podržavajuća sredina, uključujući i dostupnost primarne figure/figure privrženosti, kako bi dete moglo razviti stabilne emocionalne i socijalne sposobnosti koje odgovaraju njegovom ličnom potencijalu. Emocionalna zlostreba obuhvata i postupke kojima se vrši omalovažavanje, ocrnjivanje, okrivljavanje bez razloga, kojima se pretilo, zastrašuje, ograničava kretanje deteta, vrši diskriminacija, ismejavanje ili se upražnjavaju drugi oblici nefizičkog neprijateljskog ili odbacujućeg postupanja. Emocionalna zlostreba podrazumeva vezu između primarnog pružaoca/ili pružalaca nege i deteta u kojoj se detetu nanosi stvarna šteta, odnosno koja može potencijalno biti štetna po dete. Ovo obuhvata razvojno neprikladne, nedovoljne ili nedosledne odnose sa detetom i uključuje: izlaganje zbunjujućim ili traumatskim događajima i okolnostima (npr. porodičnom nasilju), upotrebu deteta za ispunjavanje psiholoških potreba pružaoca nege, aktivno ‘potkupljivanje’ deteta, kao i propuštanje da se unapređuje detetova socijalna adaptacija (uključujući izolaciju)“.*

Krivični zakoni primarno štite pojedince od raznih akata mučenja i drugih oblika zlostavljanja. Ovakva obaveza nametnuta je članom 4 Konvencije UN protiv mučenja, koja nalaže da se vodi računa o ozbiljnosti akata mučenja i drugih oblika zlostavljanja prilikom propisivanja visine kazne za učinjena dela. Krivični zakon utvrđuje krivična dela koja imaju za cilj kažnjavanje učinioca akata mučenja i drugih oblika zlostavljanja. U ta dela spadaju protivpravno lišavanje slobode, iznuđivanje iskaza, zlostavljanje i mučenje.

Protivpravno lišenje slobode⁴⁹ postoji kada neko lice drugog protivpravno zatvori, drži zatvorenim ili mu na drugi način protivpravno oduzme ili ograniči slobodu kretanja, za šta je moguće izreći zatvorsku kaznu do tri godine. Kvalifikovani oblik ovog dela postoji kada ga je učinilo službeno lice, zlostrebanom svog položaja ili ovlašćenja i kada je moguće izreći zatvorsku kaznu do pet godina. Ako protivpravno lišenje slobode traje duže od 30 dana ili je vršeno na svirep način, ili je licu teško narušeno zdravlje, nastupile druge posledice kazna može biti do osam, a za nastupljenu smrt do 12 godina zatvora.

Iznuđivanje iskaza⁵⁰ postoji onda kada službeno lice u vršenju službe upotrebi silu ili pretnju ili drugo nedopušteno sredstvo ili nedopušten način, u nameri da iznudi iskaz ili neku drugu izjavu od okrivljenog, svedoka, veštaka ili drugog lica, za šta je moguće izreći zatvorsku kaznu do pet godina.

49 Član 132 Krivičnog zakonika, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005, 107/2005 – ispr. 72/2009, 111/2009, 121/2009, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019.

50 Član 136 Krivičnog zakonika.

Najvažnije krivično delo predstavlja **zlostavljanje i mučenje**.⁵¹ Ovo delo u osnovnom obliku postoji kada neko lice zlostavlja drugog ili prema njemu postupa na način kojim se vređa ljudsko dostojanstvo, za šta je moguće izreći zatvorsku kaznu do godinu dana. Kvalifikovani oblik ovog dela postoji onda kada neko primeni silu, preti ili na drugi nedozvoljen način drugome nanese veliki bol ili teške patnje s ciljem da od njega ili od trećeg lica dobije priznanje, iskaz ili drugo obaveštenje, ili s ciljem da se to lice ili neko treće lice zastraši ili nezakonito kazni, ili to učini iz druge pobude zasnovane na bilo kom obliku diskriminacije, za šta je moguće izreći zatvorsku kaznu do pet godina. Konačno, kada ovo delo učini službeno lice u vršenju službe, moguće je izreći kaznu do deset godina.

U svom osnovnom obliku ovo krivično delo propisuje nehumano i ponižavajuće postupanje, dok kvalifikovani oblik predstavlja najteži oblik zlostavljanja – mučenje.

Komitet protiv torture je više puta isticao da definicija iz člana 1 Konvencije protiv torture nije adekvatno inkorporirana u član 137 Krivičnog zakonika. Prvo, on ne sadrži i nehumano i ponižavajuće postupanje. Takođe, neophodno je uključiti i dela mučenja, učinjena od strane ili uz podsticanje ili uz saglasnost ili povinovanje državnog službenika ili drugog lica koje postupa po službenoj dužnosti.⁵² Zbog toga što biće krivičnog dela nije jasno određeno, prilikom primene ove odredbe treba da se uzme u obzir i praksa Evropskog suda za ljudska prava, Komiteta za ljudska prava i Komiteta protiv torture.⁵³

Zakonik o krivičnom postupku⁵⁴ u članu 9 zabranjuje mučenje. Njime se propisuje da je zabranjena i kažnjiva svaka primena mučenja, nečovečnog i ponižavajućeg postupanja, sile, pretnje, prinude, obmane, medicinskih zahvata i drugih sredstava kojima se utiče na slobodu volje ili iznuđuje priznanje ili kakva druga izjava ili radnja od okrivljenog ili drugog učesnika u postupku.

51 Član 137 Krivičnog zakonika.

52 Komitet protiv torture, *Zaključna zapažanja Komiteta povodom razmatranja Drugog periodičnog izveštaja*, 2015, par. 8. Od države se traži i da kažnjavanje za mučenje bude srazmerno njegovoj teškoj prirodi, kao i da se ukine zastarelost za ovo krivično delo.

53 *Metodologija za sprovođenje istrage u slučajevima zlostavljanja od strane policije*, OEBS, str. 13.

54 Zakon o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 55/2014, 35/2019.

3.2. Potreba za identifikacijom i prijavom slučaja

Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja predviđa postupak zaštite deteta od zlostavljanja. Iako se on ne odnosi izričito na decu bez pratnje, može se izvesti pravna analogija i zaključiti da se njegove odredbe odnose i na situaciju zlostavljanja te grupe dece. Postupak koji bi bio primenjiv na tu situaciju ogleda se u tri koraka:

1. prepoznavanje slučajeva zlostavljanja;
2. prijavljivanje nadležnom organu;
3. neodložna intervencija.

Prvi korak u zaštiti jeste otkrivanje zlostavljanja i zanemarivanja deteta, a ono je i *najosetljiviji* deo tog procesa, od koga u velikoj meri zavisi dalji tok zaštite deteta. Sve osobe koje su u neposrednom kontaktu sa decom u situaciji su da posumnjaju na zlostavljanje. Ono se najčešće otkriva:

- 1) *prepoznavanjem znakova povrede* na detetu ili ponašanja deteta koji ukazuju na mogućnost zlostavljanja;
- 2) *poveravanjem*, koje može biti *direktno* – od strane samog deteta, ili *indirektno* – od strane drugih osoba koje imaju saznanje ili sumnju da je dete zlostavljano.

Neposredno po pojavi sumnje poželjno je da staratelj izvrši *konsultacije sa voditeljem slučaja*, a on sa kolegama koje su iskusnije ili su obučene za rad na zaštiti od zlostavljanja. Cilj tih konsultacija jeste da se zajednički proceni rizik od zlostavljanja i da se postigne dogovor o daljim koracima koji će se preduzeti.

Proces konsultacija ne bi smeo da uspori ili odloži hitno zbrinjavanje povreda i bolesti deteta ili preduzimanje mera hitne zaštite deteta, ukoliko je takav postupak indikovano. U tom smislu, odmah po prijavi rizika od zlostavljanja centar za socijalni rad je dužan da organizuje neodložnu intervenciju, kroz koju će zaštititi dete od zlostavljanja i osigurati poštovanje njegovog najboljeg interesa.

Takođe, veoma je važno da se precizno zabeleže podaci o detetu i navodnom zlostavljaču, opis stanja deteta, eventualne povrede, fotografišu osobe, mesto i povrede i zabeleži izjava deteta. Ta dokumentacija može biti jedini pouzdan izvor informacija i dokaz o zlostavljanju u daljem postupku zaštite deteta.

Drugi korak predstavlja prijavljivanje sumnje na zlostavljanje deteta. Član 263, stav 3 Porodičnog zakona⁵⁵ propisuje obavezu ustanova socijalne zaštite da obaveste javnog tužioca o razlozima za zaštitu prava deteta. Prijava treba da sadrži sve podatke o detetu, odnosno o službi koja vrši prijavu, kao i razloge za sumnju na zlostavljanje. *Odlaganje prijavljivanja* može se doneti samo izuzetno, ukoliko u okviru ustanove postoji *organizovan i edukovan tim za zaštitu dece od zlostavljanja*, koji je, nakon timskog razmatranja podataka o detetu, *zaključio da su istovremeno ispunjeni sledeći uslovi*:

- 1) *rizik od zlostavljanja deteta je nizak; i*
- 2) *ustanova ima kapaciteta da se bavi problemom deteta.*

Odluku o odlaganju prijavljivanja slučaja ne bi trebalo, po pravilu, da donosi pojedinac nego tim ustanove. Sve slučajeve koji nisu prijavljeni preporučljivo je aktivno pratiti i rizike od zlostavljanja ponovo procenjivati, odnosno odluke o neprijavlivanju slučaja centru trebalo bi preispitivati u redovnim vremenskim intervalima.

Treći korak jeste preduzimanje neodložne intervencije, odnosno odgovarajućih mera zaštite, onda kada je ona neophodna zbog uočenih teških povreda deteta usled fizičkog zlostavljanja; kada zdravstveno stanje deteta zahteva urgentan medicinski tretman, koji roditelj, odnosno druga osoba koja se stara o detetu, ne želi ili nije u stanju da obezbedi; dete je u riziku od povrede ili oštećenja jer zaposleni koristi drogu ili alkohol; postoji razumna sumnja da će dete pretrpeti odmazdu ili ucenu. Neodložna intervencija podrazumeva brzu razmenu informacija, uključujući, ako je to korisno, konsultativni sastanak radi donošenja odluke o strategiji delovanja centra, organa unutrašnjih poslova i drugih službi.

3.3. Sprovođenje delotvorne istrage za najteže povrede koje se mogu kvalifikovati kao mučenje

Kada se dogodi bilo koji oblik rđavog postupanja, dužnost državnih vlasti je da preduzmu efikasnu istragu i otkriju sve relevantne činjenice takvog postupanja. To znači da kad god postoji sumnja da se zlostavljanje desilo, treba ispitati sve okolnosti slučaja i sprovesti postupak koji vodi ka identifikovanju i kažnjavanju onih koji su za takvo postupanje odgovorni.⁵⁶

Prihvatanjem Konvencije protiv mučenja država je u obavezi da sprovedu istrage zlostavljanja. Član 4 predviđa da su vlasti dužne da neodložno sprovedu nepristrasnu istragu kada postoje osnovani razlozi da se smatra da je učinjeno neko delo mučenja. Članom 13 utvrđeno je pravo pojedinca da uloži pritužbu, kao i obaveza države da zaštiti podnosioca pritužbe i svedoke. Član 16 propisuje dužnost države da spreči druga akta zlostavljanja koja ne predstavljaju mučenje.

Načela Ujedinjenih nacija o delotvornoj istrazi i dokumentovanju mučenja i drugih surovih, nečovečnih i ponižavajućih postupanja ili kažnjavanja⁵⁷ pružaju sveobuhvatan okvir za propisivanje odredbi o istragama akata mučenja i zlostavljanja. Član 1 utvrđuje da je cilj istrage da se: 1) razjasne činjenice i utvrdi i prizna odgovornost pojedinca i države; 2) da se utvrde preventivne mere; 3) da se omogući krivično gonjenje ili disciplinske sankcije i odšteta i obeštećenje od strane države, uključujući i novčanu naknadu, zdravstvenu negu i rehabilitaciju.⁵⁸ Posebno je važno naglasiti da Načela zahtevaju da žrtve mučenja ili zlostavljanja i njihovi pravni zastupnici imaju pristup postupku istrage.⁵⁹

---

56 *McCann and others v. UK*, predstavka br. 18984/91, presuda od 27. septembra 1995, par. 161, *Kaya v. Turkey*, predstavka br. 22729/93, presuda od 19. februara 1998, par. 86, *Yasa v. Turkey*, predstavka br. 2495/93, presuda od 2. septembra 1998, par. 98, *Labita v. Italy*, predstavka br. 26772/95, presuda od 6. aprila 2000, par. 131.

57 Načela su usvojena rezolucijom Generalne skupštine 55/89 od 4. decembra 2000. Priručnik o delotvornoj istrazi i dokumentovanju mučenja i drugog surovog, nečovečnog i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja (Istanbulski protokol) predstavlja dopunu Načela.

58 Član 1 Načela.

59 Član 4 Načela.

Proceduralna obaveza sprovođenja istrage izvodi se iz opšte obaveze države iz člana 1 Evropske konvencije da obezbedi svima koji se nalaze pod njenom jurisdikcijom prava garantovana ovom konvencijom.⁶⁰ Takođe, traži se da prava garantovana Evropskom konvencijom budu praktična i delotvorna, a ne „teorijska i iluzorna“. Ako do zlostavljanja ipak dođe, onda država treba da se angažuje na sprovođenju istrage kada postoji navod da je lice zlostavljano. Kada vlasti propuste da preduzmu sve razumne mere kako bi istražile navodne tvrdnje, dokazivanje povrede je otežano, a često i nemoguće. Ukoliko se mere ne preduzmu, opšta zakonska zabrana torture i nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, uprkos njenoj fundamentalnoj važnosti nedelotvorna je u praksi.⁶¹

Ustav Republike Srbije sadrži u članu 22, stav 1 odredbu kojom se kaže da svako lice „ima pravo na sudsku zaštitu ako mu je povređeno ili uskraćeno neko ljudsko ili manjinsko pravo zajemčeno Ustavom, kao i pravo na uklanjanje posledica koje su povredom nastale“. Lice se uvek može pozvati i na član 36 stav 2 Ustava, kojim se svakom licu garantuje pravo na žalbu ili drugo pravno sredstvo protiv odluke kojom se odlučuje o njegovom pravu, obavezi ili na zakonu zasnovanom interesu. Ova odredba zapravo nije na adekvatan način inkorporirala odredbu o obezbeđenju delotvornog pravnog leka za navodna kršenja prava sadržanu u članu 13. Evropske konvencije o ljudskim pravima. Taj član kaže sledeće: „Svako kome su povređena prava i slobode predviđene u ovoj Konvenciji ima pravo na delotvoran pravni lek pred domaćim vlastima, bez obzira na to da li su povredu izvršila lica koja su postupala u službenom svojstvu.“ Svakako, imajući u vidu da član 16 Ustava predviđa neposrednu primenu međunarodnog prava, ona se može direktno invocirati u naš pravni sistem.

Posebno je važno razumeti da je u slučaju postojanja osnovane sumnje da se zlostavljanje dogodilo, uvek neophodno pokrenuti neki od mehanizama zaštite jer će u odsustvu ispitivanja situacije i sprovođenja istrage država biti odgovorna za kršenje proceduralnog aspekta zabrane mučenja.

Važno je ukazati i na to da se pozitivna obaveza da se spreči zlostavljanje, uključujući delotvornu istragu, ne odnosi samo na postupanje lica koja predstavljaju državu, već i na postupanje fizičkih lica. U predmetu *Amadajev protiv Rusije* Sud je utvrdio da je tužena država povredila pozitivnu obavezu po članu 3 da sprovede delotvornu istragu nasilnih napada od strane nekoliko fizičkih lica.⁶² Istu obavezu Sud je utvrdio i u predmetu *Milanović protiv Srbije*, gde su supredstavnik Hare Krišne više puta napali nepoznati učinioci, koji nisu identifikovani i kažnjeni.⁶³ Sud je ovde posebno naglasio dovođenje u vezu proceduralnog aspekta člana 3 Evropske konvencije u vezi sa članom 14, odnosno odsustvo istrage prouzrokovano homofobijom i diskriminacijom po osnovu veroispovesti.⁶⁴ Sud je naglasio da se nikako ne mogu isto tretirati obična kafanska tuča i postupanje koje je religijski ili rasno motivisano.⁶⁵

---

60 Proceduralna obaveza iz člana 3 prvi put je utvrđena u predmetu *Maken protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, predstavka br. 18984/91, presuda od 27. septembra 1995.

61 *Assenov v. Bulgaria*, predstavka br. 24760/94, presuda od 28. oktobra 1998, par. 102.

62 *Amadajev v. Russia*, predstavka br.18114/06, presuda od 3. jula 2014.

63 *Milanović v. Serbia*, predstavka br. 44614/07, presuda od 14. decembra 2010.

64 Isto, par. 97.

65 Isto.

Istraga mora da sadrži i sledeće elemente:

1. Adekvatnost. Istraga mora biti takva da dovede do otkrivanja i kažnjavanja odgovornih lica, a vlasti moraju preduzeti razumne korake koji su im na raspolaganju da obezbede dokaze.⁶⁶

2. Temeljnost. Istraga mora biti sveobuhvatna po opsegu i mora se baviti svim relevantnim okolnostima, uključujući i eventualnu diskriminatornu motivaciju; ona mora omogućiti identifikovanje svih sistemskih propusta koji su doveli do kršenja i obezbeđenje dokaza, kao što su identifikovanje i razgovor sa navodnim žrtvama, osumnjičenima i svedocima; uviđaj na licu mesta gde se dogodila navodna povreda radi prikupljanja materijalnih dokaza i prikupljanje forenzičkih i medicinskih dokaza od strane stručnih specijalista.⁶⁷ Dokaze bi trebalo oceniti na temeljan, dosledan i objektivan način.

3. Nezavisnost i nepristrasnost. Organi i lica koja sprovode istragu moraju biti nepristrasni i nezavisni od lica koja su uključena u sporni događaj.⁶⁸ Neće postojati nezavisnost i nepristrasnost kada istragu sprovode kolege službenika koji je navodno zlostavljao lice,⁶⁹ prisustvo službenika tokom lekarskog pregleda lica za koje je Sud utvrdio da je uticalo na podnosioca predstave da se uzdrži od pokazivanja povreda iz straha od daljeg zlostavljanja,⁷⁰ kada postoji nedelotvorna sudska kontrola nad istražnim organima⁷¹ i sl.

4. Blagovremenost. Istraga se mora pokrenuti dovoljno blagovremeno kako bi se pribavila najveća moguća količina i najbolji mogući kvalitet dostupnih dokaza; istraga se mora okončati u razumnom roku i u svim slučajevima, mora se sprovesti sa svom potrebnom pažnjom.⁷² Ona je imperativ da bi se zadržalo javno poverenje u vladavina prava i sprečio nastanak tajnog dogovaranja ili tolerancije nezakonitih akata.⁷³

---

66 *Smernice Komiteta ministara Saveta Evrope o iskorenjivanju nekažnjivosti za teška kršenja ljudskih prava*, H/Inf (2011.) 7, usvojene od strane Komiteta ministara 30. marta 2011. godine na 1110. sastanku zamenika ministara. Videti i *4 Cestaro v Italy*, predstavka br.6884/11, presuda od 7. aprila 2015, par. 205–210.

67 *Smernice Komiteta ministara Saveta Evrope o iskorenjivanju nekažnjivosti za teška kršenja ljudskih prava*. Videti i: *Ciorap v. Moldova* (no. 5), predstavka br. 7232/07, presuda od 15. marta 2016.

68 Isto.

69 *Najafli v. Azerbaijan*, predstavka br. 2594/07, presuda od 2. oktobra 2012, par. 52.

70 *Buhaniac v. Moldova*, predstavka br. 560740/10, presuda od 28. januara 2014, par. 39.

71 *Sochichiu v. Moldova*, predstavka br. 28698/09, presuda od 15. maja 2012, par. 41.

72 *Smernice Komiteta ministara Saveta Evrope o iskorenjivanju nekažnjivosti za teška kršenja ljudskih prava*. Videti i: *N. D. v. Slovenia*, predstavka br. 16605/09, presuda od 15. januara 2015, par. 60.

73 *Afet Süreyya Eren v. Turkey*, predstavka br. 36617/07, presuda od 20. oktobra 2015, par. 46; *Mesut Deniz v. Turkey*, predstavka br. 36716/07, presuda od 5. novembra 2013, par. 55.

5. Javni nadzor. Istraga i njeni rezultati treba da budu pod javnim nadzorom da bi se zadržalo poverenje javnosti u institucije, kao i sprečavanje spekulacije o toleranciji nezakonitih akata; on pak ne sme da ugrozi ciljeve istrage i osnovna prava stranaka.⁷⁴

6. Učešće oštećenog. Ono osigurava da podnositelj pritužbe ima pristup istražu u cilju zaštite svojih legitimnih interesa, što podrazumeva obaveštenje o napretku, koracima preduzetim po pritužbama i ishodu, napretku istrage i krivičnog gonjenja, izvršenju sudskih odluka i svim merama za naknadu štete koju su lica pretrpela. Države treba da osiguraju da žrtve i oštećeni nisu predmet zastrašivanja, odmazdi i odvracanja drugim sredstvima zbog podnošenja pritužbi ili vođenja postupka po pritužbama ili učešća u postupku.⁷⁵

⁷⁴ *Borba protiv nekažnjivosti, poglavlje VIII Standarda Komiteta za sprečavanje mučenja: „Materijalni“ delovi Opštih izveštaja Komiteta za sprečavanje mučenja, Savet Evrope, CPT/Inf/E (2002) 1 – Rev. 2015, par. 36. Mišljenje Komesara za ljudska prava o nezavisnom i delotvornom razmatranju pritužbi protiv policije, CommDH(2009)4, Savet Evrope, CommDH(2009)4, par. 74–76.*

⁷⁵ *Smernice Komiteta ministara Saveta Evrope o iskorenjivanju nekažnjivosti za teška kršenja ljudskih prava.*

4. POSTUPANJE PREMA DECI BEZ PRATNJE U REPUBLICI SRBIJI

Prema podacima UNHCR-a, od početka 2019. godine do kraja oktobra iste godine na teritoriju Republike Srbije stigla su 3.064 nepraćena i razdvojena deteta.⁷⁶ Najveći broj dece boravi U Srbiji bez regulisanog pravnog statusa.⁷⁷ Deca se smeštaju u centre za azil i prihvatne centre zajedno sa odraslim migrantima. Takođe, određeni broj dece boravi na ulicama i u neformalnim naseljima, kako zbog pritiska krijumčara, tako i zbog odbijanja da budu smeštena u udaljene centre za azil.⁷⁸ Njihov broj, smeštaj i neregulisan status dovodi ih u poseban rizik od kršenja ljudskih prava, uključujući zanemarivanje, eksploataciju i zlostavljanje. U sledećem delu teksta prikazani su različiti postupci prema deci i njihova kvalifikacija kako bi se koncepti mučenja, nečovečnog postupanja i kažnjavanja i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja bliže objasnili.

4.1. Napad na fizički integritet deteta bez pratnje (nanošenje povreda u vidu udaranja, batinjanja i sl.)

Već je bilo reči o tome da zlostavljanje može biti fizičko i psihičko. Kada je u pitanju fizičko zlostavljanje, a posebno ono koje je usmereno na pripadnike posebno oseljivih grupa, ono se najčešće može kvalifikovati kao mučenje ili najmanje kao nečovečno postupanje ili kažnjavanje. i odnosi se na udarce nogom, šamare, udarce pesnicom ili udarce palicama (čak i nakon što je maloletnik fizički sputan) tokom prevoza ili naknadnog ispitivanja u ustanovama.⁷⁹ Ovakvo postupanje je apsolutno neprihvatljivo i ne sme se tolerisati, što je Evropski sud podvukao u slučaju *Bujid protiv Belgije*.⁸⁰ Dakle, svako pribegavanje fizičkoj sili koja nije zaista neophodna, usled ponašanja lica koje ima posla sa licima koja sprovode zakon, umanjuje ljudsko dostojanstvo i predstavlja kršenje člana 3 Evropske konvencije.⁸¹

Postoje brojni primeri ovakvog nedozvoljenog postupanja prema deci bez pratnje. Naročito je problematičan podatak da postoje zabeleženi slučajevi koji spadaju upravo u napad na fizički i psihički integritet ličnosti i koji imaju sve elemente najtežeg oblika zlostavljanja – mučenja. Kako nemamo informacije da su preduzeti bilo kakvi koraci da se ti slučajevi ispituju i odgovorna lica kazne za takvo nedozvoljeno postupanje, odnosno ne postoje pouzdane informacije o tome šta se desilo, primeri navedeni u ovom delu kreirani su u edukativne svrhe, a zasnovani su na slučajevima sa kojima smo upoznati na osnovu izjava dece i radnika u dečjoj zaštiti.

1. *Dete je izjavilo da ga je radnik ustanove za smeštaj udario pesnicom. Povod za incident je bio to što je radnik ustanove za smeštaj nogom otvorio vrata detetove sobe. Kada ga je dete povišenim tonom pitalo zašto otvara vrata na taj način, radnik ga je udario. Ukoliko se događaj odigrao na ovaj način, u pitanju je najmanje nehumano postupanje.*
2. *Radnik ustanove za smeštaj je fizički napao dete nakon verbalnog konflikta, pri čemu je napad ostavio fizičke tragove. Kako je fizički napad bio kazna za ponašanje deteta, ovo delo može imati i elemente mučenja.*
3. *Dete je izjavilo da su ga radnici ustanove za smeštaj tokom noći udarili nekoliko puta, što je dovelo do vidljivih povreda u predelu glave, kao i da su nakon toga uništili dokumenta izdata od strane MUP-a. Ovaj primer predstavlja najmanje nehumano postupanje, ali ima i elemente mučenja, mada nije jasan motiv dela, s obzirom na to da je dete navelo da smatra da nije ničim izazvalo takvo ponašanje. Ovo može biti primer najozbiljnih povreda psihičkog i fizičkog integriteta deteta bez pratnje.*

79 Videti Opšti izveštaj br. 24, CPT/Inf(2015)1, par. 97.

80 *Boyuid v. Belgium*, predstavka br. 23380/09, presuda od 28. septembra 2015.

81 Isto, stav 100.

4. *Radnici ustanove za smeštaj su pretukli dete, što je izazvalo revolt odraslih osoba i dece na smeštaju. Policija je intervenisala i nakon intervencije udaljila određen broj osoba iz ustanove. Među osobama koje su premeštene, bio je i manji broj dece. Prilikom premeštaja policijski službenici su neke od osoba udarali palicama po nogama i telu, a tome je prisustvovao i radnik ustanove za smeštaj. Jedna od osoba je bilo i dete i od udaranja su ostali vidljivi tragovi palica. Jedno od premeštene dece imalo je potrebu za intenzivnom zdravstvenom zaštitom, a premešteno je u improvizovani kamp bez dostupne adekvatne zdravstvene zaštite. Ukoliko se opisani događaj desio na navedeni način, slučaj deteta koje je udarano, predstavlja drastičan primer mučenja.*
5. *Deca su nakon kontrole prisustva napustila ustanovu preskočivši zid. Kada su pokušala da se vrate na isti način, obezbeđenje ih je uhvatilo i dovelo na kapiju. Došlo je do rasprave između dece i radnika, a uz to su deca prijavila da su ih radnici peckali i udarali električnim palicama. Radnici su naveli da su ih deca napala motkama i kamenjem i da je tom prilikom stradala kamera, pa nema video-zapisa, iako nisu mogli da se uoče tragovi kamenovanja. Ukoliko su radnici koristili električne palice, ovaj slučaj predstavlja drastičan primer zlostavljanja jer je u praksi Evropskog komiteta i Evropskog suda njihova upotreba prepoznata kao metod mučenja. Ovaj način zlostavljanja je naročito pogodan jer ne ostavlja vidljive tragove, pri čemu se u slučajevima torture obično događa da kamere, navodno, nisu zabeležile sporni incident i to je jedan od indikatora da je u pitanju zlostavljanje. Da radnici nisu koristili električne palice, moglo bi da se govori o ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju. Takođe, da je bio zimski period, odnosno nepovoljni vremenski uslovi, moglo bi se tvrditi da je u pitanju nečovečno postupanje.*

Takođe nije neuobičajeno da maloletnici postanu žrtve pretnji ili verbalnog zlostavljanja (uključujući pretnje i verbalno zlostavljanje rasističke prirode) dok se nalaze u rukama organa za sprovođenje zakona.

1. *Nakon verbalnog sukoba deteta sa radnikom ustanove za smeštaj, radnik je detetu pripretilo „da će ga zapamtiti i da će ga prebaciti u drugu ustanovu“. Ovo predstavlja ponižavajuće postupanje jer kod deteta izaziva osećaj straha.*
2. *Po rečima deteta, radnik mu je stalno dovikivao da je „gej“ i takođe ga „pitao da imaju seksualni odnos“, što je dečak odbio. Ovo se dešavalo duže vreme, što je dečak i prijavio, ali se ništa nije desilo. Ovo delo može da predstavlja i ponižavajuće postupanje i diskriminaciju, a dodatno je nedopustivo jer predstavlja seksualno uznemiravanje.*
3. *Prema rečima radnika ustanove, dete je radniku u ustanovi pripretilo da će baciti bombu jer mu radnik nije dao da uđe u stanovu kad se iz grada vratilo sa zakašnjenjem. Radnik ga je držao neko vreme ispred kampa i zatim pustio da uđe. Dete je poricalo da je pretilo da će da baci bombu i smatra da nije provociralo radnika ustanove. Isto tako, dete je navelo da je taj radnik često bezobrazan prema određenoj deci i da ih psuje. Dete je*

spomenulo i da se dešava da pred decu koja ulaze u kamp, radnici ustanove iznesu pištolj, za koji deca ne znaju da li je pravi ili ne, da se dešava da ih noću tuku, kao i da cepaju njihove ID kartice. Deca to nisu prijavljivala jer smatraju da nema svrhe. Ovaj primer može biti posebno ozbiljan slučaj psihičkog zlostavljanja dece bez pratnje, koji ima i elemente zastrašivanja (nošenje pištolja). Poseban problem predstavlja i činjenica da deca imaju osećaj beznadežnosti u pogledu korišćenja pravnih lekova koji im stoje na raspolaganju.

Svaka ustanova u koju se smeštaju deca bez pratnje mora da sadrži poseban informator u kome se navode zaštitni mehanizmi od zlostavljanja. Taj informator mora da bude prilagođen dečjem uzrastu, napisan jednostavnim i jasnim jezikom i dostupan na različitim jezicima. Potrebno je posvetiti posebnu pažnju tome da se obezbedi da maloletnici u potpunosti razumeju informacije navedene u informatoru.⁸² Dete mora biti

dobro informisano i osnaženo da prijavi svaki slučaj nasilja. Bilo kakav fizički napad na dete smatra se najtežim oblikom zlostavljanja i mora biti temeljno ispitan, a učinioci adekvatno kažnjeni. Poseban problem predstavlja situacija kada dete prijavi slučaj, a ne bude postupljeno po prijavi i lice na koje se dete žalilo, nastavi da radi u centru za azil.

4.2. Materijalni uslovi smeštaja (prenatranost, opremljenost, infrastruktura)

Član 27 Konvencije o pravima deteta nalaže obavezu državama da pruže materijalnu pomoć i podršku deci bez pratnje, posebno u odnosu na ishranu, odeću i stanovanje.⁸³

Nedostatak kontakta sa spoljnim svetom, kao i loši uslovi u samoj ustanovi u kojoj se nalaze deca bez pratnje, mogu biti čest izvor povrede člana 3 Evropske konvencije. Komitet protiv mučenja bavio se prvenstveno uslovima u pritvoru i zatvoru, ali se utvrđeni standardi mogu analogno primeniti na sve institucije u kojima se nalaze lica pod „kontrolom“ države, uključujući ustanove socijalne zaštite i centre u kojima se nalaze izbeglice i migranti. Tako Komitet zaključuje da izvesni materijalni uslovi mogu dovesti do nehumanog ili ponižavajućeg postupanja, dok odgovarajući uslovi mogu dovesti čak i do mučenja.⁸⁴ I specijalni izvestilac za mučenje ukazao je na činjenicu da uslovi mogu biti surovi, nehumani ili ponižavajući,⁸⁵ pa čak dovesti i do mučenja.⁸⁶ Evropski komitet protiv mučenja pronašao je nehumane ili degradirajuće uslove u velikom broju evropskih zemalja.⁸⁷ Što se samih uslova tiče, Evropski komitet i Evropski sud prilikom ocene predmeta uzimaju u obzir veličinu i opremljenost prostorije u kojoj je se nalazi lice (krevet, sto, fotelja, police za knjige, sanitarni čvor, dnevno svetlo), pristup knjigama, novinama i radiju, telefonu i te-veu. Država mora osigurati da uslovi u kojima se nalazi lice pod „kontrolom“ države, budu u skladu sa ljudskim dostojanstvom.

---

83 Isto, par. 44.

84 *Summary Account of Inquiry on Peru under Article 20 of the Convention against Torture*, A/56/44, pars. 178, 183, 186.

85 Izveštaj o poseti Venecueli, E/CN.4/1997/7/Add. 3, par. 81.

86 Izveštaj o poseti Ruskoj federaciji, E/CN.4/1995/34/Add. 1, par. 71. Kada je 1994. godine došao u posetu Ruskoj Federaciji, specijalni izvestilac je bio zatečen stanjem koje je zapazio u zatvorima, gde su uobičajene ćelije bile veličine od 6 do 12 metara, a u kojima je bilo smešteno između 80 i 130 zatvorenika.

87 Videti više o tome u: Malcom D. Evans, Rod Morgan, *Preventing Torture, A Study of the European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, Oxford University Press, New York, 1998, pp. 243–245.

Uslovi moraju biti takvi da obezbeđuju zdravlje i blagostanje i pružanje potrebne medicinske pomoći.⁸⁸ U predmetu *Kalašnjikov protiv Rusije*⁸⁹ Evropski sud se bavio samim zatvorskim uslovima. Naime, osoba osuđena za proneveru bila je zatvorena u ćeliju veličine 17 kvadratnih metara, gde je bilo smešteno osam uzanih kreveta. Međutim, gotovo stalno je tu bilo zatvoreno oko 24 osobe, a nikad ispod 18. Zato su zatvorenici bili prinuđeni da spavaju u smenama, a u međuvremenu su ležali ili sedeli na podu. Takođe, svetlo se nije uopšte gasilo, dok je buka bila neprekidna.⁹⁰ Ishrana je bila loša, higijena na niskom nivou, a ćelija nije imala nikakvu ventilaciju, zbog čega je prozor stalno bio otvoren.⁹¹ Ruska vlada branila se činjenicom da su ekonomski razlozi u zemlji takvi da oneomogućavaju onakve zatvorske uslove kakve mogu obezbediti mnoge druge članice Saveta Evrope. Ipak, vlada je istakla da čini sve što je u njenoj moći da date uslove popravi.

Ispitujući okolnosti slučaja, Evropski sud ukazao je na standard koji je postavio Evropski komitet protiv mučenja, a to je prostor od 7 m² po licu kao približnu i poželjnu meru za ćeliju.⁹² Iako nije pronašao nameru vlasti da se konkretno lice unizi ili ponizi, Sud je smatrao da sami uslovi jesu prouzrokovali znatnu duševnu patnju zatvorenika, utičući loše na njegovo ljudsko dostojanstvo i pobuđujući ista ona osećanja koja prate uniženje i poniženje.⁹³

---

88 Isto.

89 *Kalashnikov v. Russia*, predstavka br. 47095/99, presuda od 15. jula 2002.

90 Isto, par. 14.

91 Isto, par. 16.

92 *Kalashnikov v. Russia*, par. 97. Videti: *Drugi opšti izveštaj Evropskog komiteta protiv mučenja – CPT/Inf (92) 3*, par. 43

93 Isto, par. 101.

U predmetu *Alijev protiv Ukrajine*⁹⁴ zdravstveno stanje lica nije nadzirano na odgovarajući način, niti je medicinski tretirano dok je imalo dijareju, zubobolju i bolove u srcu.⁹⁵ Sud takođe nije pronašao nameru da se lice unizi ili ponizi,⁹⁶ ali je pronašao da su uslovi kojima je lice izloženo doveli do sličnih efekata, a time i do povrede člana 3. U slučaju *Dankevič protiv Ukrajine*⁹⁷ Sud je istakao da kod ocene stanja ima na umu tešku socio-ekonomsku situaciju u kojoj se zemlja nalazi na svom tranzicionom kursu.⁹⁸ Međutim, Sud smatra da nedostatak sredstava u principu ne opravdava siromašne zatvorske uslove, koji su takvog stepena da dovode do povrede člana 3 Evropske konvencije. Takođe, ekonomski problemi ne mogu u svakom slučaju objasniti ili biti izvinjenje za uslove koji se mogu urediti i bez mnogo finansijskih sredstava.⁹⁹ Ovo su ujedno i osnovni principi koji važe i za decu bez pratnje koja su smeštena u centrima za azil i prihvatnim centrima. Prenatrpanost soba je jedan od glavnih problema sa kojima se deca suočavaju.

Dete je premešteno u trokrevetnu sobu, u kojoj boravi sa četiri lica, te je primorano da spava na podu. Ovakvo postupanje može se klasifikovati kao nehumano.

Uslovi za smeštaj takođe moraju biti izjednačeni u svim centrima za azil i prihvatnim centrima, iako se u praksi oni znatno razlikuju. Takođe, objekti u kojima su smeštena deca, treba da budu prilagođeni njihovim potrebama i da im omoguće ugodan boravak, prilagođen njihovom uzrastu, razvoju i interesovanjima. Nažalost, uslovi u nekim objektima su prilično loši, tako da su zabeleženi primeri da se deca izjašnjavaju kao odrasli da bi bila smeštena u bolje opremljene objekte.

Dete takođe ne sme biti ostavljeno na ulici, odnosno izbačeno iz centra za azil ili prihvatnog centra bez odgovarajuće procedure, koja podrazumeva obaveštenje staratelja i obezbeđenje drugog smeštaja. Takvo postupanje suprotno je članu 20 Konvencije o pravima deteta, koji detetu garantuje pravo na posebnu pomoć države kada je lišeno porodične sredine i za koje je neophodno obezbediti smeštaj u odgovarajuće ustanove za brigu o deci.

Dete je zaboravilo bon za hranu i kako je objekat bio zatvoren zbog dezinfekcije, ušlo je kroz prozor da uzme bon, zbog čega ga je radnik izbacio iz ustanove i otkazan mu je smeštaj. Kada mu je staratelj skrenuo pažnju na to da detetu ne može da se otkáže smeštaj ukoliko nije obezbeđeno alternativno rešenje, radnik ustanove je zapretio tužbom. Ovo se može okarakterisati kao ponižavajuće postupanje, a u zavisnosti od konkretnog postupanja prilikom izbacivanja, moglo bi da bude i nečovečno postupanje.

Uslovi smeštaja moraju biti takvi da se u svakom trenutku može obezbediti zdravstvena zaštita, a Konvencija o pravima deteta u članu 24 nalaže da se deci bez pratnje obezbedi isti pristup zdravstvenom sistemu kao i

94 *Alijev v. Ukraine*, predstavka br. 41220/98, presuda od 29. aprila 2003.

95 Isto, par. 19. Mnogi zdravstveni problemi su bili prouzrokovani i lošom ishranom, usled koje je došlo do pojave dijareje i bolova u stomaku. U hrani je ponekad bilo čak i crva, bubašvaba i muva.

96 Zanimljivo je da je Evropski sud je u slučaju *Pirs protiv Grčke* pronašao da propust vlade da popravi neprihvatljive uslove kojima je zatvorenik izložen, ukazuje na nedostatak poštovanja njegove ličnosti. Takvi uslovi bili su sledeći: skoro dva meseca bio je prinuđen da 24 sata dnevno provodi u ćeliji bez prozora i ventilacije, a toalet je morao da koristi u prisustvu drugog zatvorenika i obrnuto. Takvo postupanje kvalifikovano je kao degradirajuće. Videti: *Peers v. Greece*, predstavka br 28524/95, presuda od 19. aprila 2001.

97 *Dankevič v. Ukraine*, predstavka br. 40679/98, presuda od 29. jula 2003.

98 Isto, par. 144

99 Isto.

deci državljanima.¹⁰⁰ Od država se posebno traži da uzmu u obzir da su deca bez pratnje odvojena od članova porodice i da su do određene mere pretrpela gubitak, traumu i nasilje, da se osećaju nemoćno i da im je potrebno da steknu poverenje u druge.¹⁰¹ Zato se od država traži da obezbede službe za rehabilitaciju za žrtve bilo kog oblika zlostavljanja. Ovo ne samo da nedostaje u Srbiji, već su zabeleženi slučajevi kada detetu nije pružena adekvatna zdravstvena zaštita.

1. *Dete je danima imalo bol u očima, samoinicijativno je otišlo kod lekara i o nalazu informisalo radnika u ustanovi. Ustanova nije organizovala dalju zdravstvenu zaštitu, što predstavlja neadekvatno postupanje u smislu obezbeđivanja zdravstvene zaštite, te može voditi nehumanom postupanju.*
2. *Osoba zaposlena u ustanovi primetila je da je jedno od dece na smeštaju, koje inače ima zdravstvene probleme, u poslednje vreme dodatno izgubilo kilograme i da se ne oseća dobro. Dete je preskakalo obroke jer je tokom karantina često bio dug red za podelu hrane, nekada se čekalo i sat vremena, što je kod njega stvaralo anksioznost i nije moglo da čeka u redu. Pri tome, dete uzima jaku terapiju pre koje treba da jede. Na predlog staratelja da se razmotri kako da se detetu dostavi hrana na drugi način, ustanova za smeštaj je odbila da razmatra predlog. Ovakvo postupanje ustanove za smeštaj i odbijanje individualizacije usluga kako bi se osiguralo fizičko i mentalno zdravlje, može biti nehumano postupanje.*

100 Komitet za prava deteta, Opšti komentar br. 6, par. 46.

101 Isto, par. 47.

4.3. Bezbednost dece bez pratnje

Obaveza države na osnovu člana 6 Konvencije o pravima deteta jeste da do maksimuma svojih mogućnosti zaštiti dete od nasilja i eksploatacije, koja može da ugrozi detetov život, opstanak i razvoj. Deca bez pratnje su posebno osetljiva na rizike koji ugrožavaju njihov život, opstanak i razvoj, zbog čega su države u obavezi da član 6 primenjuju sa dužnom pažnjom.¹⁰² Evropski komitet obraća posebnu pažnju na to kakva klima prevladava unutar neke ustanove. Izgradnja konstruktivnih odnosa između dece bez pratnje i osoblja, za razliku od odnosa suprotstavljenosti, služi smanjenju napetosti svojstvenih svakom poluzatvorenom okruženju, te u značajnoj meri smanjuje i verovatnoću pojave nasilnih incidenata i zlostavljanja koje ih prati.¹⁰³ Ukratko, Evropski komitet se zalaže za to da duh međusobne komunikacije i brige prati mere kontrole. Takav pristup u velikoj meri unapređuje bezbednost unutar ustanove. Stvarni profesionalizam osoblja zahteva da se sa decom bez pratnje ophode na pristojan i human način, istovremeno vodeći računa o bezbednosti i redu u instituciji.¹⁰⁴

Posebno treba uzeti u obzir da u slučaju manjka osoblja, može postojati potreba za znatnim prekovremenim radom kako bi se održao osnovni nivo bezbednosti i ustaljeni red u centru za azil. Takvo stanje stvari može lako da izazove visok nivo stresa kod osoblja i njihovo prevremeno gubljenje volje za rad, a to je situacija koja doprinosi pospešivanju tenzija svojstvenih takvoj sredini.¹⁰⁵ Ovo često dovodi do toga bezbednost dece ugrožavaju upravo oni koji treba da brinu o detetu i njegovoj dobrobiti. Brojni su primeri koji govore tome u prilog.

Dečak je obavestio staratelja da je izbačen iz kampa. Prema navodu zaposlenih u ustanovi, dete je određenom radniku pretilo da će ga ubiti. Radnici nisu mogli da objasne kako su to razumeli s obzirom na to da ne govore paštunski, a dete ne govori nijedan drugi jezik. S druge strane, deca su navela da je radnik ustanove vikao na dete koje je izbačeno i gađao ga flašicom vode. Maloletnik nije otišao u „Miksalište“, već je, prema navodima druge dece, spavao na ulici, a zatim ilegalno boravio u istoj ustanovi, da bi ga ponovo primili nakon određenog vremena. Sâm postupak izbacivanja može se okarakterisati kao ponižavajuće postupanje, a posledice izbacivanja iz ustanove, pošto je dete spavalo napolju, kao nehumano postupanje.

Takođe, zaposleni su u obavezi da učine sve što je u njihovoj moći da dete bez pratnje zaštite od nasilnih akata privatnih lica, bez obzira na to da li nasilje, zloupotreba i zanemarivanje dolaze od odraslih migranata (standard nalaže da odrasli i deca ne budu smešteni zajedno), zaposlenih, kriminalnih grupa ili policije.

Dete se žalilo radniku ustanove da mu druge osobe na smeštaju prete nasiljem zbog toga što je pripadnik LGBTI populacije. Radnik ustanove je rekao da ne može da ga zaštiti. U ovom slučaju radnik je dužan da osigura bezbednost deteta i ovakvo ponašanje može se okarakterisati kao nehumano postupanje, a ima i elemente diskriminacije.

102 Komitet za prava deteta, Opšti komentar br. 6 o deci bez pratnje i razdvojenoj deci, CRC/GC/2005/6, par. 23.

103 CPT, Drugi opšti komentar, [CPT/Inf (92) 3], par. 45.

104 CPT, Jedanaesti opšti komentar, [CPT/Inf (2001) 16], par. 26.

105 Isto.

4.4. Premeštanje deteta bez pratnje

Komitet za prava deteta naglašava da je detetu bez pratnje potrebno da mu se kontinuirano obezbedi briga i poštovanje principa najboljeg interesa deteta, te promene mesta boravka treba da budu ograničene i primenjene samo kada to upravo princip najboljeg interesa deteta zahteva.¹⁰⁶ Takođe, država mora da obezbedi redovan nadzor nad smeštajem od strane kvalifikovanog radnika kako bi se obezbedilo fizičko i psihičko zdravlje deteta, zaštita od nasilja i eksploatacije i obrazovanje deteta.¹⁰⁷ Do premeštanja treba da dođe samo izuzetno, i to uz poštovanje određenih načela: da je dete bez pratnje o tome blagovremeno i adekvatno informisano, da je izrazilo svoje mišljenje tim povodom i da je to mišljenje uvaženo, da je dete pripremljeno za premeštaj i da se on vrši na dostojanstven način, bez upotrebe prisilnih sredstava. Nažalost, brojni primeri govore o tome da je premeštaj dece bez pratnje u Srbiji proizvoljan, da nije zasnovan na principu najboljeg interesa deteta i da se njime često povređuje integritet deteta.

1. *Grupa dece transportovana je iz jedne ustanove za smeštaj u drugu bez ikakve konsultacije sa decom ili starateljima, pri čemu su deci narušena osnovna prava, a samo postupanje predstavlja najmanje ponižavajuće postupanje.*
2. *Grupa maloletnika je na osnovu spiska koji su kreirali ustanova za smeštaj i mesno nadležni centar za socijalni rad, prebačena iz jedne ustanove u drugu, bez participacije dece ili pripreme. Radnici koji su vršili transfer su bili fizički nasilni prema deci. Jedno dete je prijavilo da su ga samo ošamarili i otišli iz sobe. Ovo je primer nehumanog postupanja, a u zavisnosti od intenziteta fizičkog nasilja, može biti i mučenje.*
3. *Prilikom premeštaja dece iz jedne ustanove u drugu, jedno dete je zaboravilo stvari u sobi. Kada se vratilo da uzme stvari, radnici ustanove su ga udarili nekoliko puta palicom da bi ga istarali iz sobe. Ovo je najmanje nehumano postupanje.*
4. *Radnici ustanove su dete tri puta jako udarili u stomak i jednom u predelu lica zato što nije htelo da promeni sobu. Dete nije moglo odmah da ode do lekara jer je imalo jake bolove i nije moglo da hoda. Ovo je primer mučenja.*

---

106 Komitet za prava deteta, Opšti komentar br. 6, par. 40.

107 Isto.

4.5. Obučenost osoblja za postupanje sa decom bez pratnje

Komitet za prava deteta traži od država da obezbede obuku službenika koji rade sa decom bez pratnje.¹⁰⁸ Ta obuka treba da bude posebno dizajnirana kako bi odgovorila na potrebe i prava dece bez pratnje. U oblasti koje treba da budu obuhvaćene obukom spadaju: principi i odredbe Konvencije o pravima deteta, znanje o državi porekla, odgovarajuće tehnike razgovora, razvojna dečja psihologija, kulturni senzitivitet i interkulturalna komunikacija.¹⁰⁹ Dodatno, Evropski komitet naglašava značaj obuke osoblja za sprovođenje zakona i ističe da ono mora uključivati znanje o ljudskim pravima, kao i o zabrani zlostavljanja.¹¹⁰ Komitet naglašava da nema bolje garancije protiv zlostavljanja neke osobe nego što je to pravilno obučeno osoblje. Kvalifikovani službenici su sposobni da uspešno izvršavaju svoje dužnosti bez pribegavanja zlostavljanju.¹¹¹ Sposobnost za međuljudsku komunikaciju treba da bude glavni faktor u postupku regrutovanja službenika, a da se tokom obuke insistira na razvoju umeća međuljudske komunikacije, koja je zasnovana na poštovanju ljudskog dostojanstva.¹¹² Posedovanje takvih veština omogućava službeniku da smiri situaciju koja bi se mogla izroditi u nasilnu, odnosno dovodi do smanjenja napetosti i podizanja kvaliteta života na korist svih zainteresovanih.¹¹³

Između radnika u centru za azil, odnosno prihvatnom centru i deteta bez pratnje mora da postoji odnos poverenja i poštovanja dostojanstva i integriteta ličnosti. Zaposleni uvek treba da se ponaša u najboljem interesu deteta. Nažalost, zabeleženi su gorepomenuti slučajevi, koji ilustruju odnos nepoverenja, zanemarivanja i zlostavljanja u pojedinim situacijama. Takođe, ima i slučajeva u kojima se zaposleni ponašaju tako da grubo krše odredbe o radu, ali nema podataka da je neko disciplinski odgovarao za propuste u radu.

1. *Deca su prijavila da su radnici ustanove u noćnoj smeni u alkoholisanom stanju i da su nasilni prema deci na smeštaju, pri čemu je jednom detetu bio slomljen nos. Deca u ustanovi prijavljuju da su neki od radnika i inače grubi prema njima. Ovo je najmanje nehumano postupanje.*
2. *Nakon rasprave koja je nastala između dve grupe dece u ustanovi, radnik je prišao jednom maloletniku i nekoliko puta ga udario pesnicom u lice, a drugog nastavio da šutira nakon što je ovaj pao od udarca. Maloletnici smatraju da radnik ustanove štiti prvu grupu dece kako bi ostvario korist. Ovo je primer najmanje nehumanog postupanja.*

---

108 Komitet za prava deteta, Opšti komentar br. 6, par. 95.

109 Isto, stav 96.

110 CPT, Drugi opšti komentar, [CPT/Inf (92) 3], par. 59.

111 Isto.

112 Isto, par. 60.

113 Isto.

5. MEHANIZMI ZAŠTITE OD ZLOSTAVLJANJA

5. Žalbe i postupci kontrole u slučaju zlostavljanja

Staratelj je dužan da redovno komunicira i prati situaciju u kojoj se nalazi dete bez pratnje. On mora razviti otvoren odnos sa detetom kako bi od njega mogao dobiti sve relevantne informacije koje se tiču tretmana kojem je izložen. Čak i ako dete ne prijavi da je izloženo nekom obliku zlostavljanja, staratelj mora biti obučan da prepozna da se nešto dešava sa detetom i da brižljivo ispita da li je reč o nekom obliku zlostavljanja. Ukoliko

primeti da ima indicija da se radi o zlostavljanju, ili dobija ta uveravanja od deteta ili drugih svedoka, staratelj mora preduzeti korake radi zaštite deteta. U takvoj situaciji staratelj treba bez odlaganja da upozna sa ovom činjenicom voditelja slučaja i centar za socijalni rad, koji će preduzeti dalje korake u zaštiti deteta od nasilja i zlostavljanja. Nekadašnje Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike je u cilju preventivnog delovanja i sprečavanja mogućeg nečovečnog postupanja, zlostavljanja ili torture u ustanovama socijalne zaštite svim ustanovama socijalne zaštite dostavilo Instrukciju od 12. jula 2011. godine. Tim aktom je svaka ustanova socijalne zaštite obavezana da najkasnije u roku od 24 sata svaku vrstu incidenta, a posebno one u kojima postoje elementi nečovečnog ponašanja, zlostavljanja ili torture u ustanovi, prijavi Ministarstvu rada, kao i da sačini interni plan i propiše interne procedure postupanja u takvim situacijama. Ministarstvo je donelo i Pravilnik o zabranjenim postupanjima zaposlenih u socijalnoj zaštiti.¹¹⁴ Tim pravilnikom je propisano da je u ustanovi socijalne zaštite zabranjen svaki oblik nasilja nad korisnikom, i to fizičko, emocionalno i seksualno zlostavljanje, iskorišćavanje, zloupotreba poverenja ili moći, zanemarivanje i druga postupanja koja narušavaju zdravlje, dostojanstvo i razvoj korisnika.¹¹⁵ Detaljno je definisana zabrana zlostavljanja i precizirano kako se ona odnosi na dete korisnika, čime se posebno naglašava poseban položaj deteta i potreba njegove zaštite u procesu korišćenja usluga. Naročito je definisana obaveza prijavljivanja, kao i provera bezbednosti ostalih korisnika. Kada se dete nalazi u ustanovi socijalne zaštite, neophodno je bez odlaganja sprovesti istragu o navodima zlostavljanja i pokrenuti disciplinski postupak i udaljiti zaposlenog sa posla do okončanja postupka. Kako Pravilnik propisuje, postupanje zaposlenog suprotno zabrani zlostavljanja smatra se povredom

114 Pravilnik o zabranjenim postupanjima zaposlenih u socijalnoj zaštiti, *Službeni glasnik RS*, br. 8/2012.

115 Član 5 Pravilnika.

radne obaveze.¹¹⁶ Takođe, Pravilnik nalaže da u slučaju kada korisnik ima vidljive povrede ili je zlostavljan na način koji može da dovede do fizičkih oštećenja ili bolesti, zaposleni odgovoran za korisnika, njegov neposredni rukovodilac i direktor ustanove dužni su da korisniku obezbede odgovarajući medicinski pregled bez odlaganja i da zabeleže sve preduzete radnje u dosije korisnika ili na drugom odgovarajućem mestu.¹¹⁷

Pravilnik propisuje i šta se smatra fizičkim i psihičkim zlostavljanjem.

Tako je fizičko zlostavljanje ono koje ugrožava ili dovodi u rizik fizičko zdravlje, opstanak, fizički integritet ili bezbednost korisnika.¹¹⁸ Tu naročito spadaju:

- 1) udaranje korisnika o zid ili druge predmete, bacanje korisnika o čvrste predmete i udaranje čvrstim predmetima, povlačenje za kosu;
- 2) udaranje korisnika pesnicom ili šakom, kaišem, prutom ili drugim predmetima;
- 3) prisilno uvijanje ili snažno povlačenje delova korisnikovog tela, štipanje;
- 4) sprečavanje i onemogućavanje kretanja vezivanjem ili na drugi način, osim po posebno propisanom postupku na najkraći vremenski period i pod nadzorom ovlašćenog lica;
- 5) prinuđivanje korisnika da duže stoji na jednom mestu;
- 6) sprečavanje korisnika da diše tokom kratkih vremenskih perioda;
- 7) uskraćivanje korisniku hrane ili vode;
- 8) sprečavanje korisnika da spava;
- 9) sprečavanje korisnika da ide u toalet;
- 10) prinuđivanje korisnika da ostane napolju po hladnom ili izrazito vrućem vremenu ili pri atmosferskim padavinama;
- 11) zatvaranje, odnosno izolacija korisnika u posebnu prostoriju;
- 12) protresanje korisnika;
- 13) prinuđivanje na neprimerenu fizičku aktivnost;
- 14) nesmotreno korišćenje opasnog sredstva i oruđa u blizini korisnika;
- 15) vožnja u pijanom stanju sa korisnikom;
- 16) kupanje ili pranje korisnika hladnom ili izuzetno vrućom vodom;
- 17) gušenje, odnosno onemogućavanje disanja i uzrokovanje zagrcnjavanja korisnika (npr. nasilnim hranjenjem);
- 18) izlaganje korisnika udaru struje;
- 19) unošenje u korisnikovo telo, izuzimajući kada je medicinski određeno, bilo koje supstancije koja privremeno ili stalno može ugroziti funkcije jednog ili više organa ili tkiva (npr. neodgovarajuća upotreba lekova, velikih količina alkohola).

---

116 Član 4 Pravilnika.

117 Član 15 Pravilnika.

118 Član 6 Pravilnika.

Psihičko (emocionalno) zlostavljanje je ono koje korisniku nanosi emocionalnu patnju.¹¹⁹ Tu posebno spadaju sledeće radnje:

- 1) izolacija, odnosno ograničavanje kretanja korisnika, zabrana kontakata sa drugim korisnicima, osobljem, članovima porodice i drugim značajnim osobama;
- 2) omalovažavanje i ismevanje korisnika;
- 3) pretnje, zastrašivanja ili drugi oblici nefizičkog neprijateljskog postupanja prema korisniku;
- 4) diskriminacija u postupanju prema korisnicima i drugima zaposlenima po osnovu državljanstva, etničke pripadnosti, kulturnih i jezičkih razlika, verskih, rodnih, socio-ekonomskih razlika, te različitosti s obzirom na invaliditet i seksualnu orijentaciju ili neku drugu ličnu osobenost;
- 5) verbalno zlostavljanje, što uključuje neprimereno vikanje na korisnika, nazivanje korisnika pogrdnim imenima, kao i druga ponašanja koja mogu da umanje samopoštovanje i dostojanstvo korisnika;
- 6) izlaganje zbunjujućim ili traumatskim događajima i interakcijama (npr. nasilju);
- 7) korumpiranje;
- 8) primoravanje korisnika da se oblači u odeću koja ne odgovara njegovom uzrastu i polu;
- 9) nagrađivanje ako napada druge korisnike.

Ukoliko je u pitanju ozbiljan slučaj zlostavljanja, neophodno je podneti krivičnu prijavu tužilaštvu. Važno je naglasiti da stručni radnici centra za socijalni rad treba da koriste iste standarde i za decu koja su smeštena u ustanovama koje su pod nadležnošću Komesarijata za izbeglice i migracije u smislu identifikovanja slučajeva nasilja i preduzimanja adekvatnih mera radi zaštite deteta bez pratnje iako dosad nije donet pravilnik koji bi uredio ovo pitanje. Staratelji se uvek brinu o zaštiti dece i poštovanju njihovog najboljeg interesa, a ta njihova obaveza postoji bez obzira na to gde su deca bez pratnje smeštena.

Ostali mehanizmi zaštite odnose se na propuste i preduzimanje nedopuštenih aktivnosti od strane drugih aktera, kada je neophodno da centar za socijalni rad preduzme dalje korake radi zaštite deteta bez pratnje.

5.1. Informisanje i pristup pravnoj pomoći

Svako dete bez pratnje u smeštaju u kojem se nalazi, treba da ima osnovne informacije, dostupne na način i na jeziku koji razume, o pravima koja ima, kao i tome da je zaštićeno od svakog oblika zlostavljanja.

Kada lice smatra da je izloženo nekom obliku zlostavljanja, ono ima pravo na besplatnu pravnu pomoć, a na osnovu Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, kojim se uređuje pravna pomoć bez naknade za građane kao njene korisnike i načini njenog ostvarivanja i pružanja.¹²⁰ Ovaj zakon propisuje pod kojim uslovima je moguće ostvariti besplatnu pravnu pomoć. Takođe, zakon predviđa da „državljaninu Republike Srbije, licu bez državljanstva, stranom državljaninu sa stalnim nastanjenjem u Republici Srbiji i drugom licu koje ima pravo na besplatnu pravnu pomoć prema drugom zakonu ili potvrđenom međunarodnom ugovoru besplatna pravna pomoć može da se pruži i ako je reč o detetu koje je zaštićeno uslugom smeštaja u sistemu socijalne zaštite, licu koje traži azil u Republici Srbiji, odnosno licu koje ostvaruje pravnu zaštitu od torture, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja“.¹²¹ To drugim rečima znači da navedene kategorije lica ostvaruju direktno pravo na besplatnu pravnu pomoć bez daljeg dokazivanja svog materijalnog statusa.

Zakonom je predviđena besplatna pravna podrška, koja se sastoji od pružanja opšte pravne informacije, popunjavanja formulara, sastavljanja javnobeležničke isprave i posredovanja u rešavanju sporova.¹²² Najčešća i najvažnija pravna podrška jeste pružanje opšte pravne informacije, koja predstavlja informaciju o uređenju neke pravne oblasti, pravnom položaju korisnika u konkretnoj pravnoj stvari, subjektu i načinu odlučivanja o pojedinačnom pravu, obavezi ili interesu zasnovanom na zakonu, pred sudom ili drugim državnim organom, odnosno organom javne vlasti, o pravilima i o visini troškova postupka koji se ne odnose na postupak pred sudom u konkretnoj pravnoj stvari, mogućnosti mirnog rešenja spora, načinu izvršenja odluke, o razlozima i uslovima za pokretanje upravnog postupka i postupka koji se pokreće ustavnom žalbom i o uslovima i postupku ostvarivanja prava na besplatnu pravnu podršku.¹²³

Zakon definiše oblike besplatne pravne pomoći, u koje spadaju pružanje pravnih saveta, sastavljanje podnesaka, zastupanje i odbrana.¹²⁴

---

120 Član 1, stav 1 Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, *Službeni glasnik RS*, br. 87/2018.

121 Član 4, stav 3 Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći.

122 Član 11, stav 1 Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći.

123 Član 11, stav 2 Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći.

124 Član 6, stav 1 Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći.

Pružanje pravnog saveta je detaljno objašnjenje o načinu i mogućnosti rešavanja konkretne pravne stvari pred sudom, drugim državnim organom, odnosno organom javne vlasti ili u postupku mirnog rešavanja spora, a koje se odnosi na pravo, obavezu ili interes korisnika besplatne pravne pomoći zasnovan na zakonu.¹²⁵

Sastavljanje podneska je izrada pismena kojim se pokreće postupak pred sudom, drugim državnim organom, odnosno organom javne vlasti ili koje se podnosi tokom već pokrenutog postupka (sastavljanje tužbe, zahteva, predloga, molbe, pritužbe, prigovora, podnesaka, žalbe i drugog pravnog sredstva).¹²⁶

Zastupanje je svaka pravna radnja koju na osnovu ovlašćenja za zastupanje punomoćnik preduzima u ime i za račun korisnika besplatne pravne pomoći u postupku pred sudom, drugim državnim organom, organom javne vlasti ili u postupku mirnog rešavanja spora.¹²⁷

Svi ovi vidovi podrške mogu biti od izuzetne važnosti kada se radi o neophodnosti pružanja pravne pomoći žrtvama torture.

Besplatna pravna pomoć se zasniva, između ostalog, na sledećim principima: jednaka dostupnost prava na besplatnu pravnu pomoć, bez diskriminacije; savesno, profesionalno i nezavisno postupanje pružaoca i poštovanje dostojanstva pružaoca, tražioca i korisnika; usmerenost na stvarne potrebe korisnika i praćenje njegovih potreba; zaštita podataka o ličnosti.¹²⁸

Zahtev za odobravanje besplatne pravne pomoći podnosi se organu opštinske uprave ili gradske uprave ili uprave grada Beograda nadležnom prema mestu prebivališta ili boravišta podnosioca zahteva ili mestu pružanja besplatne pravne pomoći. Zahtev se podnosi pisano ili usmeno na zapisnik ili elektronskim putem, u skladu sa zakonom. Zahtev se može podneti i preko zakonskog zastupnika, punomoćnika ili lica koje podnosilac zahteva odredi, s tim što se uz zahtev prilaže i dokaz o vršenju prava zakonskog zastupanja, odnosno punomoćje. Sâm zahtev za odobravanje besplatne pravne pomoći sadrži: 1) lično ime, prebivalište ili boravište podnosioca zahteva i broj telefona, ako postoji i 2) opis problema zbog koga se traži besplatna pravna pomoć i dokumenta o opisanom problemu, ako podnosilac zahteva njima raspolaže. Podnosilac zahteva uz zahtev može podneti ispravu, pravnosnažnu odluku državnog organa ili drugi dokument kojim se dokazuje da tražilac besplatne pravne pomoći ispunjava uslove za ostvarivanje prava na besplatnu pravnu pomoć. Zahtev se podnosi na propisanom obrascu.¹²⁹

U situaciji da je detetu potrebna pravna pomoć, ona se obezbeđuje preko organa starateljstva, odnosno staratelja koji dete zastupa i vodi računa da je u svakom trenutku zadovoljen najbolji interes deteta. Da bi dete moglo da dobije zaštitu, prvi korak jeste da informiše staratelja o spornom događaju/događajima. Informacije moraju biti kvalitetne i što tačnije i pouzdanije.¹³⁰ Da bi se procenilo da li ima dovoljno elemenata da se slučaj prijavi, važno je razmotriti količinu raspoloživih informacija, da li ima svedoka, da li ima protivrečnih informacija, čime se mogu potkrepiti i da li se radi o obrascu ustaljenog ponašanja, kao što to brojni primeri pokazuju.

125 Član 6, stav 2 Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći.

126 Član 6, stav 3 Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći.

127 Član 6, stav 4 Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći.

128 Član 10 Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći.

129 Član 28 Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći.

130 Kamil Gifard, *Priručnik za izveštavanje o slučajevima mučenja*, Centar za ljudska prava Univerziteta u Eseksu, UK, 2000, str. 30.

5.2. Dokumentacija i prijavljivanje medicinskih dokaza

Da bi se dokazalo postojanje zlostavljanja, uvek je važno obezbediti medicinske dokaze koji na najbolji mogući način dokumentuju povrede koje je dete bez pratnje pretrpelo. Jedan od osnovih dokaza je medicinska dokumentacija, a često postoji problem da dokumentacija nije kompletna jer nije opremljena fotografijama i snimcima.

Medicinski dokazi će retko biti nesumnjivi jer mnogi oblici mučenja ostavljaju malo tragova, a njihov uzrok ne mora nužno biti zlostavljanje, ali oni svakako mogu pokazati da su povrede ili obrasci ponašanja zabeleženi i da ima indicija da se zlostavljanje desilo, te slučaj treba dalje ispitati.¹³¹

Evropski komitet za sprečavanje mučenja (u daljem tekstu EK) naglašava značajan doprinos koji na mestima lišenja slobode, koja podrazumevaju i centre za azil, službe zdravstvene zaštite mogu i treba da pružaju u borbi protiv zlostavljanja lica metodičnim evidentiranjem povreda i davanjem informacija nadležnim vlastima.¹³² Tačno i blagovremeno dokumentovanje i prijavljivanje takvih medicinskih dokaza olakšava istragu eventualnih slučajeva zlostavljanja i utvrđivanje odgovornosti učinilaca.

Posebno je važno da se utvrdi stanje u kojem je lice smešteno u centar za azil, što se čini upućivanjem na obavezan zdravstveni pregled odmah po prijemu u centar.¹³³ EK zahteva da to bude u roku od 24 sata od prijema, čime se omogućava da sve eventualne povrede lica budu evidentirane bez nepotrebnog odlaganja.¹³⁴ Takođe, poseta lekaru, odnosno medicinskoj službi, obavezna je nakon akta zlostavljanja. Tom prilikom lekar bi trebalo da sačini izveštaj koji sadrži: 1) izjave koje je lice dalo, a koje su relevantne za lekarski pregled (uključujući njegov/njen opis sopstvenog zdravstvenog stanja, kao i sve navode o zlostavljanju), 2) potpun izveštaj o objektivnim nalazima lekara zasnovanim na detaljnom pregledu i 3) zapažanja zdravstvenog radnika u vezi sa prethodnim tačkama, uz naznaku poklapanja bilo kojih navoda i objektivnih nalaza lekara.¹³⁵ Zapisnik takođe treba da sadrži rezultate obavljenih dodatnih pregleda, detaljne zaključke specijalističkih konsultacija, kao i opis terapije pružene zbog povreda i svih drugih obavljenih postupaka.

---

131 Kamil Gifard, *op. cit.*, str. 47.

132 CPT, Opšti izveštaj, CPT/Inf (93) 12, par. 60–62.

133 Pravilnik o kućnom redu u centru za azil i drugom objektu za smeštaj tražilaca azila, *Službeni glasnik RS*, br. 96/2018.

134 Dvadeset treći opšti izveštaj, CPT/Inf(2013)29, par. 73.

135 Isto, par. 74.

EK traži i da se evidentiranje zdravstvenog pregleda u slučajevima traumatskih povreda obavlja na specijalnom obrascu predviđenom u tu svrhu, sa šematskim skicama tela, na kojima se mogu označiti traumatske povrede i koje će se čuvati u zdravstvenom dosijeu lica. Dalje, poželjno je napraviti fotografije povreda i staviti ih u zdravstveni dosije. Konačno, potrebno je voditi zaseban registar povreda, u kome će se zabeležiti sve vrste uočenih povreda.¹³⁶

Kad god zdravstveni radnici evidentiraju povrede koje se poklapaju sa navodima lica o zlostavljanju, takve informacije bi morale da budu odmah i sistematski predočene nadležnim vlastima.¹³⁷

Više puta su zabeleženi incidenti sa migrantima, koji su medicinski dokumentovani, što govori u prilog određenom obrascu ponašanja.

---

136 Isto.

137 Isto, par. 77.

5.3. Obučenost osoblja koje radi u centrima za azil/prihvatnim centrima da prepozna zlostavljanje

Pored medicinskih radnika, i ostalo osoblje koje je zaposleno u centrima za azil, odnosno prihvatnim centrima mora biti obučeno da se uzdrži od zlostavljanja, ali i da prepozna zlostavljanje i bez odlaganja ga prijavi rukovodiocu centra. Već je bilo reči o tome da zlostavljanje može izvršiti policijski službenik koji obezbeđuje centar ili se nalazi izvan centra, zaposleni u centru ili drugi migrant. Bilo ko da je učinilac ovog dela, slučaj se bez odlaganja mora prijaviti i adekvatno ispitati.

Svaka zabrana mučenja i drugih oblika zlostavljanja gubi na uverljivosti ako službena lica koja su takva dela učinila ne odgovaraju za svoje postupke. Ako se zlostavljanje ne prepozna i ako se na informaciju koja ukazuje na to da je do njega došlo ne reaguje brzo i efikasno, službena lica koja su sklona zlostavljanju nastaviće sa takvim radnjama. Svi naponi uloženi u promovisanje ljudskih prava, putem stroge selekcije prilikom zapošljavanja i stručne obuke, biće osuđeni na neuspeh.¹³⁸

Takođe, kolege se često iz lojalnosti drže zajedno i uzajamno pomažu, a ponekad čak i prikrivaju protivzakonite postupke drugih kolega. Neophodna je pozitivna akcija, putem obuke i davanjem ličnog primera, kako bi se razvila kultura ponašanja u kojoj će se rad i druženje sa kolegama koji su vršili zlostavljanje smatrati neprofesionalnim ponašanjem.¹³⁹

Adekvatna obuka je ključna za prepoznavanje zlostavljanja, posebno zato što ono često može biti teško vidljivo (na primer, prisiljavanje osoba da stoje, kleče ili sede u neudobnom položaju satima ili da budu dugo lišene sna) ili je psihičko (na primer, seksualno ponižavanje). U slučaju sumnje potrebno je bez odlaganja ispitati sve potencijalne svedoke i poslati osobu na zdravstveni pregled. Ukoliko se utvrdi osnovanost sumnje, neophodno je sprovesti temeljnu i sveobuhvatnu istragu. Pokretanje disciplinskog postupka je još jedna mera koje se može preduzeti u slučajevima tvrdnji o zlostavljanju i može se odvijati paralelno sa krivičnim postupkom. Treba temeljno ispitati disciplinsku odgovornost službenih lica na koje se tvrdnje odnose, bez obzira na to da li se dati prekršaj tretira kao krivično delo ili ne.¹⁴⁰ Ako se utvrdi da su ispunjeni uslovi iz krivičnog dela mučenje i zlostavljanje, potrebno je podneti krivičnu prijavu.

---

138 Četrnaesti opšti izveštaj, CPT/Inf(2004)28, par. 25.

139 Isto, par. 26.

140 Isto, par. 37.

5.4. Disciplinska odgovornost

Kada se podnese pritužba na rad policijskog službenika i ima elemenata koji govore da je reč o zlostavljanju, Sektor unutrašnje kontrole policije, koji vrši kontrolu zakonitosti rada policije, a naročito u pogledu poštovanja i zaštite ljudskih prava pri izvršavanju policijskih zadataka i primeni policijskih ovlašćenja, može preduzeti disciplinske mere i doneti rešenje o udaljenju službenika iz Ministarstva unutrašnjih poslova do okončanja disciplinskog postupka. Suspenzija zaposlenog sa radnog mesta zavisi od priloženih dokaza i težine prestupa koji mu se stavlja na teret. Prilikom pokretanja krivičnog postupka protiv zaposlenog zbog postojanja osnova sumnje da je izvršio krivično delo zlostavljanje i mučenje, što je sledeći pravni lek o kojem će biti reči, obavezna je suspenzija sa radnog mesta.

U članu 231 Zakona o policiji je propisano da načelnik Sektora unutrašnje kontrole sa rezultatima kontrolne delatnosti i naloženim merama upozna ministra, direktora policije, načelnika Sektora, kao i rukovodioca kontrolisane organizacione jedinice Ministarstva, kojem nalaže otklanjanje utvrđenih nezakonitosti i realizaciju mera odgovornosti u skladu sa zakonom i drugim propisima donetim na osnovu zakona.¹⁴¹ Rukovodilac kontrolisane organizacione jedinice MUP-a odgovoran je za realizaciju naloženih i predloženih mera i za povratno informisanje načelnika Sektora unutrašnje kontrole. Takođe, javni tužilac preko Sektora unutrašnje kontrole može da inicira postupak u kojem okrivljeni policijski službenik može biti suspendovan do okončanja istrage.

5.5. Krivična prijava

Već je rečeno da glavno pravno sredstvo za zaštitu od torture predstavlja krivična prijava, kojom se omogućava krivično gonjenje. Potrebno je naglasiti da se prijava za delo zlostavljanja i mučenja vrši po službenoj dužnosti. Iako će u daljem tekstu biti reči o podnošenju krivične prijave u slučaju da je osumnjičeni za zlostavljanje policijski službenik, svako može podneti krivičnu prijavu za zlostavljanje i javni tužilac je dužan da postupna na analogan način. Kako član 230 Krivičnog zakonika predviđa, državni i drugi organi, pravna i fizička lica prijavljuju krivična dela za koja se goni po službenoj dužnosti, o kojima su obaveštena ili za njih saznaju na drugi način. Ipak, važno je naglasiti da je službeno ili odgovorno lice dužno da prijavi krivično delo za koje je saznalo u vršenju svoje dužnosti, ili krivično delo svog podređenog, koje je on učinio pri vršenju svoje službe, te da ukoliko svesno propusti da ga prijavi, može biti krivično gonjeno za neprijavlivanje krivičnog dela i učinioca.¹⁴²

Ukoliko je zlostavljanje učinio službenik policije, krivičnu prijavu može podneti Sektor unutrašnje kontrole policije. Pre toga važno je prijaviti policijske službenike. Pritužba na rad policijskog službenika je regulisana Zakonom o policiji,¹⁴³ kao i Pravilnikom o načinu postupanja u toku pritužbenog postupka.¹⁴⁴ Staratelj će u pritužbi ukazati na to da je postupanjem ili propuštanjem da postupi policijskog službenika pri vršenju službenih zadataka došlo do zlostavljanja deteta bez pratnje. Pritužba se može podneti u roku od 30 dana od dana kada je učinjena povreda, a izuzetno i po isteku roka od 30 dana, kada se sprovodi skraćeni postupak.¹⁴⁵

Republičko javno tužilaštvo je usvojilo Metodologiju za sprovođenje istrage u slučajevima zlostavljanja od strane policije u formi obavezujućeg uputstva za tužioce, dok je MUP u oktobru 2017. godine doneo Uputstvo o metodologiji za sprovođenje istrage u slučajevima zlostavljanja od strane policije.

142 Član 332. Krivičnog zakonika.

143 Članovi 234–243 Zakona o policiji.

144 Pravilnik o načinu postupanja u toku pritužbenog postupka, *Službeni glasnik RS*, br. 54/2017.

145 Pritužba se podnosi bilo kojoj organizacionoj jedinici MUP-a (policijskoj stanici, policijskoj upravi ili policijskoj ispostavi), koja je dužna da primi pritužbu i dostavi je nadležnoj organizacionoj jedinici u kojoj je zaposleno lice na koje se pritužuje. Nakon prijema pritužbe rukovodilac je dužan da staratelja obavesti o pokretanju pritužbenog postupka i da ga pozove na razgovor; u kome će ga upoznati sa činjenicama utvrđenim u postupku provera navoda iz pritužbe. Kada staratelj nije zadovoljan ishodom, može pritužbu dostaviti Komisiji za rešavanje pritužbi kao drugostepenom organu. Kada je staratelj nezadovoljan odgovorom Komisije, pritužbu može podneti Kabinetu ministra MUP-a.

Tako, kada javni tužilac dobije prijavu o zlostavljanju ili dođe do neposrednog saznanja o tome da je neko lice zlostavljano, dužan je da sačini krivičnu prijavu. Ukoliko zlostavljanje bude prijavljeno policiji ili policija na drugi način dođe do informacije koja ukazuje na to da je do zlostavljanja došlo (npr., dobije obaveštenje od centra za socijalni rad), policijski službenik će bez odlaganja upoznati dežurnog javnog tužioca o navodnom zlostavljanju i o tome sačiniti službenu belešku. Nakon prijema informacije, dežurni javni tužilac donosi odluku o daljem toku postupka (npr., sačinjava krivičnu prijavu). Nakon što je o navodnom zlostavljanju obavestio javnog tužioca, policijski službenik će dokazne radnje ili mere preduzimati samo po nalogu javnog tužioca, osim onih radnji koje ne trpe odlaganje, shodno članu 286. Zakonika o krivičnom postupku. Izuzetno, u slučaju da je hitno potrebno zaštititi život ili zdravlje oštećenog, policijski službenik će oštećenog uputiti, odnosno sprovesti u zdravstvenu ustanovu bez naloga javnog tužioca. Policijski službenik je dužan da lice koje prijavljuje zlostavljanje pouči o pravu na podnošenje krivične prijave nadležnom javnom tužiocu i istovremeno ga upozori na posledice lažnog prijavljivanja.¹⁴⁶

Dakle, u skladu sa Uputstvom za sprovođenje istrage u slučajevima zlostavljanja od strane policije, nadležni organ za sprovođenje istrage u slučaju zlostavljanja je javni tužilac. Izuzetno, javni tužilac može poveriti izvršenje pojedinih dokaznih radnji Sektoru unutrašnje kontrole i u tom slučaju dužan je da efektivno preduzima radnje na koje je ovlašćen, a u cilju blagovremenog i efikasnog postupanja Sektora unutrašnje kontrole. Javni tužilac je dužan da nezavisno, nepristrasno, hitno i efikasno preduzme sve dokazne radnje i mere koje omogućavaju da se prikupe i obezbede dokazi o navodnom slučaju zlostavljanja. U skladu sa Uputstvom, hitno se obezbeđuju dokazi čije prikupljanje kasnije može biti onemogućeno ili bitno otežano (fotografije povreda, medicinska dokumentacija, sredstvo korišćeno prilikom zlostavljanja, fotografije i tragovi iz prostora u kojem se desio događaj, izjave okrivljenog, svedoka i oštećenog i sva druga dostupna dokumentacija) i bez odlaganja se obezbeđuje prisustvo policijskog službenika okrivljenog za zlostavljanje, kao i svedoka.

Krivična prijava o zlostavljanju treba da sadrži sledeće informacije:

- < šta se, gde i kada dogodilo;
- < zašto se dogodilo;
- < koji službenici su okrivljeni za zlostavljanje;
- < detaljan opis ponašanja službenika;
- < da li ima svedoka događaja i ko su oni;
- < da li je dete bez pratnje zadobilo povrede i koje vrste. Uz krivičnu prijavu javnom tužiocu prilaže se i sva dokumentacija podnosioca prijave.

Ova metodologija treba da se primenjuje i kada zlostavljanje vrše drugi službenici.

Ishod krivičnih prijava je takav da one mogu biti odbačene, nadležno tužilaštvo može odustati od krivičnog gonjenja, a može doći i do obustavljanja istrage.

Isti elementi treba da se primenjuju i u slučaju podnošenja krivične prijave protiv drugih službenika koji su u vršenju svojih ovlašćenja izvršili krivično delo zlostavljanja i mučenja, odnosno propustili da zaštite lice od takvog postupanja. Krivična prijava može biti podneta kako protiv staratelja, zaposlenog u centru za socijalni rad, pa i samog direktora centra, tako i protiv službenika Komesarijata za izbeglice i migracije i direktora centra za azil, odnosno prihvatnog centra u kojem se desilo krivično delo.

5.6. Pritužba zaštitniku građana

Pored ostalih mehanizama zaštite, starateljima stoji na raspolaganju i pritužba zaštitniku građana, nezavisnom i samostalnom državnim organu koji je, između ostalog, zadužen da štiti i unapređuje prava i slobode dece.¹⁴⁷ Zaštitnik građana može postupati kada utvrdi povredu koju je naneo državni organ, a može preporučiti različite mere, od pokretanja disciplinskog postupka protiv službenika do podnošenja krivične i prekršajne prijave, ako za to ima elemenata. Iako se pritužba može podneti tek nakon što je pokušano ostvarivanje zaštite prava u odgovarajućem pravnom postupku, zaštitnik građana može pokrenuti postupak i pre toga ako utvrdi da bi detetu bez pratnje bila naneta nenadoknadiva šteta ili se vidi posebno nekorektan odnos organa prema detetu, odnosno njegov neblagovremen rad.¹⁴⁸ Pritužba se podnosi u pisanoj formi ili usmeno na zapisnik i može se podneti najkasnije u roku od jedne godine od izvršene povrede.¹⁴⁹ On može postupiti i po sopstvenoj inicijativi, kada na osnovu sopstvenog saznanja ili saznanja dobijenih iz drugih izvora, uključujući izuzetno i anonimne pritužbe, oceni da je postupanjem državnog organa došlo do povrede ljudskih prava i sloboda.¹⁵⁰ Ako nađe da su postojali nedostaci u radu organa uprave, zaštitnik građana će uputiti preporuku organu o tome kako bi uočeni nedostatak trebalo otkloniti. Organ uprave je dužan da najkasnije u roku od 60 dana od dana dobijanja preporuke obavesti zaštitnika građana o tome da li je postupio po preporuci i otklonio nedostatak, odnosno da ga obavesti o razlozima zbog kojih nije postupio po preporuci. Ako organ uprave ne postupi po preporuci, zaštitnik građana može o tome da obavesti javnost.¹⁵¹ Ako nađe da u radnjama zaposlenog u organu uprave ima elemenata krivičnog ili drugog kažnjivog dela, zaštitnik građana je ovlašćen da nadležnom organu podnese zahtev, odnosno prijavu za pokretanje krivičnog, prekršajnog ili drugog odgovarajućeg postupka.¹⁵²

Posebno je značajno pomenuti da zaštitnik građana ima pristup prostorijama i svim podacima kojima organi uprave raspolažu, a koji su od značaja za postupak koji vodi, odnosno za ostvarenje cilja njegovog preventivnog delovanja, bez obzira na stepen njihove tajnosti, osim kada je to u suprotnosti sa zakonom. Takođe, on može obaviti razgovor sa svakim zaposlenim u organu uprave, kada je to od značaja za postupak koji vodi. Konačno, zaštitnik građana ima nesmetan pristup mestima na kojima se nalaze lica koja su lišena slobode, uključujući i centre za azil i prihvatne centre. Tako staratelj i radnici centra za socijalni rad mogu zaštitniku građana prijaviti svako službeno lice centra za socijalni rad, policije ili Komesarijata za izbeglice i migracije koje postupaju nezakonito i čije se postupanje može kvalifikovati kao zlostavljanje, odnosno koje propušta da ispuni svoju obavezu zaštite fizičkog i psihičkog integriteta deteta bez pratnje.

147 Zakon o zaštitniku građana, *Službeni glasnik RS*, br. 79/2005, 54/2007.

148 Član 25, stav 5 Zakona o zaštitniku građana.

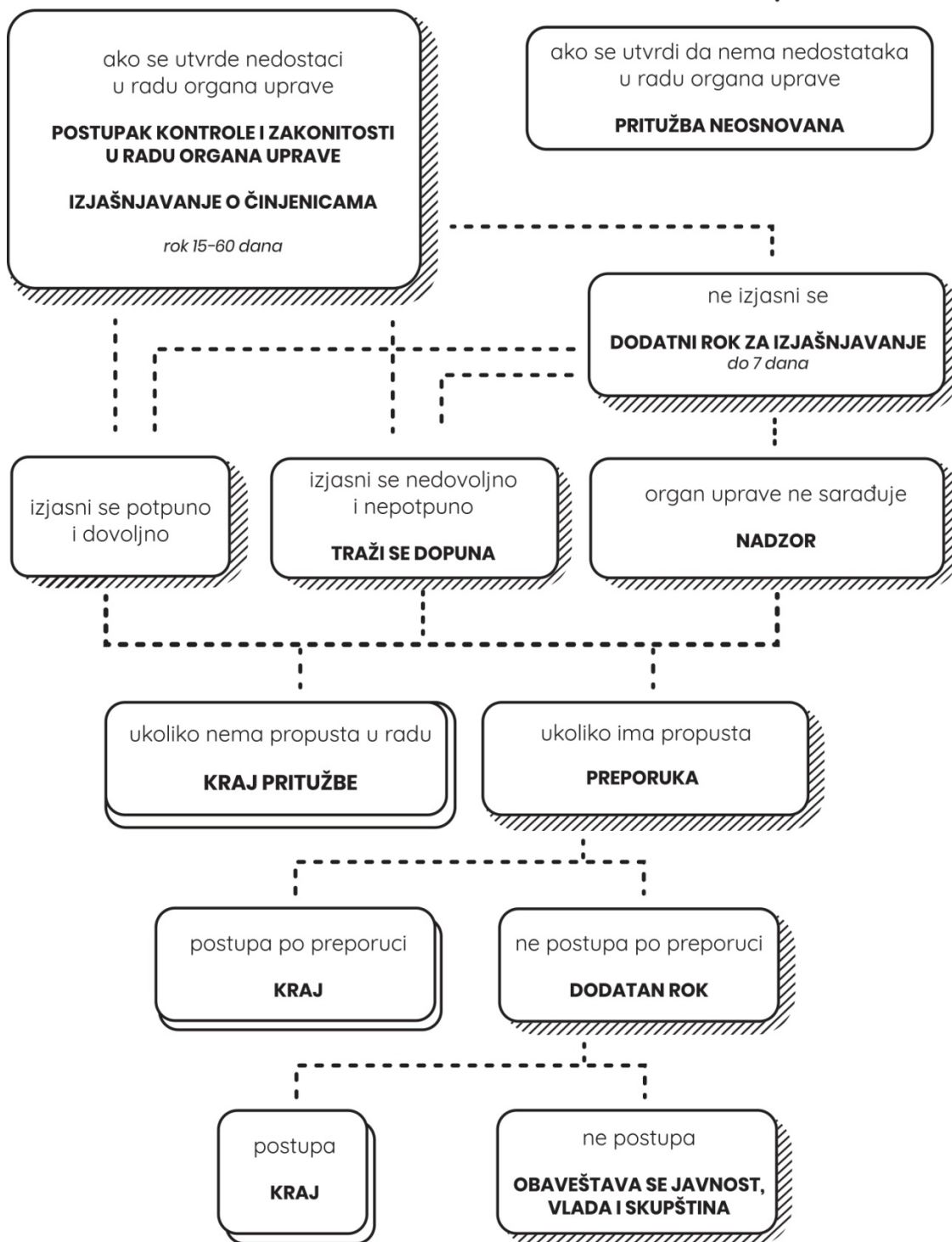
149 Član 26 Zakona o zaštitniku građana.

150 Član 32 Zakona o zaštitniku građana.

151 Član 31, stav 5 Zakona o zaštitniku građana.

152 Član 20, stav 2 Zakona o zaštitniku građana.

PUT PRITUŽBE

Ukoliko na osnovu navoda iz pritužbe i priložene dokumentacije postoje indicije da u radu organa na koji se odnosi pritužba, postoje određene nepravilnosti, organu uprave se dostavlja obaveštenje o pokretanju postupka kontrole pravilnosti i zakonitosti rada. Istovremeno se zahteva od organa informacija o činjenicama relevantnim za ocenu osnovanosti pritužbe. O pokretanju postupka se obaveštava i podnosilac pritužbe. Organ uprave je obavezan da odgovori na sve zahteve zaštitnika građana, kao i da mu dostavi sve tražene informacije i spise u roku koji zaštitnik građana odredi, a koji ne može biti kraći od 15 niti duži od 60 dana. Kada organ uprave u ostavljenom roku ne dostavi traženo izjašnjenje, aktom zaštitnika građana predočava se organu uprave zakonska obaveza saradnje sa zaštitnikom građana i ostavlja dodatni rok od sedam dana za dostavljanje traženih informacija.

Ukoliko se tokom postupka kontrole pravilnosti i zakonitosti rada organa uprave nakon dobijenog izjašnjenja organa (ili ukoliko organ ne saraduje sa zaštitnikom) proceni da je neophodno obaviti razgovor i izvršiti uvid u dokumentaciju kojom organ raspolaže, službenik koji vodi predmet sačinjava rezime slučaja.

Ako organ protiv kojeg je podneta pritužba sâm otkloni nedostatke, zaštitnik građana će o tome obavestiti podnosioca pritužbe i ostaviti mu rok od 15 dana da se izjasni da li je takvim postupkom zadovoljan. Ako podnosilac pritužbe odgovori da je zadovoljan načinom na koji je otklonjen nedostatak, kao i ako podnosilac pritužbe uopšte ne odgovori u ostavljenom roku, zaštitnik građana će obustaviti postupak.

Ako nađe da su postojali nedostaci u radu organa uprave, zaštitnik građana će uputiti preporuku organu o tome kako bi uočeni nedostatak trebalo otkloniti. Kada na osnovu informacija iz primljene pritužbe i dobijenih informacija od organa uprave uoči da postoje određeni problemi u radu organa koji mogu imati za posledicu povredu prava građana, u cilju unapređenja rada organa uprave zaštitnik građana upućuje mišljenje i deluje preventivno.

Organ uprave je dužan da najkasnije u roku od 60 dana od dana dobijanja preporuke obavesti zaštitnika građana o tome da li je postupio po preporuci i otklonio nedostatak, odnosno da ga obavesti o razlozima zbog kojih nije postupio po preporuci. Izuzetno, ako postoji opasnost da će zbog neotklanjanja nedostatka prava podnosioca pritužbe biti trajno i u značajnom obimu oštećena, zaštitnik građana u svojoj preporuci organu uprave može utvrditi i kraći rok za otklanjanje nedostatka, s tim što taj rok ne može biti kraći od 15 dana.

Ukoliko organ uprave obavesti zaštitnika da je postupio po preporuci i otklonio nedostatke u svom radu, postupak pokrenut po pritužbi se završava, o čemu se obaveštavaju pritužilac i organ uprave protiv koga je pokrenut postupak.

Ukoliko organ uprave ne postupi po preporuci, zaštitnik o tome obaveštava javnost, a može i da preporuči utvrđivanje odgovornosti funkcionera koji rukovodi organom uprave.

Zaštitnik građana može postupiti i po sopstvenoj inicijativi kada na osnovu sopstvenog saznanja ili saznanja dobijenih iz drugih izvora, uključujući izuzetno i anonimne pritužbe, oceni da je aktom, radnjom ili nečinjenjem organa uprave došlo do povrede ljudskih sloboda ili prava. Kada zaštitnik građana na osnovu informacija dobijenih od građana telefonskim putem, na osnovu navoda u anonimnoj pritužbi ili na osnovu informacija iz medija proceni da je aktom ili radnjom organa uprave načinjena povreda prava pojedinca, zaštitnik građana donosi odluku o pokretanju postupka po sopstvenoj inicijativi. Ukoliko na osnovu podataka iz primljene pritužbe ili sopstvenih saznanja dođe do informacija koje ukazuju na povredu prava, a istovremeno se proceni da postoji potreba za neposrednim razgovorom sa predstavnicima organa uprave i/ili uvida u dokumentaciju kojom organ raspolaže, istim aktom se organ uprave obaveštava i o terminu nadzora.

Prema redovnom godišnjem izveštaju zaštitnika građana, 13,90% svih pristiglih pritužbi u 2019. godini odnosilo se na ostvarivanje prava deteta na zaštitu od zlostavljanja i zanemarivanja.¹⁵³

5.7. Nadzor Nacionalnog mehanizma za prevenciju torture (NPM)

Međunarodni koordinacioni komitet za nezavisna državna tela za zaštitu i unapređenje ljudskih prava je u martu 2010. godine zaštitniku građana dodelio status „A“, čime je potvrđeno da je to nezavisna institucija uspostavljena u skladu sa Pariskim principima. Zaštitnik je određen da obavlja poslove nezavisnog Nacionalnog mehanizma za prevenciju torture (NPM). U obavljanju ove nove nadležnosti zaštitnik građana posebno saraduje sa pokrajinskim ombudsmanom AP Vojvodine¹⁵⁴ i udruženjima čijim je statutom predviđen cilj udruživanja unapređenje i zaštita ljudskih prava, sa kojima je sklopljen sporazum o saradnji na sistematskom praćenju položaja lica lišenih slobode i pojave torture u pojedinim oblastima.¹⁵⁵

NPM je uspostavljen u Republici Srbiji usvajanjem Zakona o dopuni Zakona o ratifikaciji Opcionog protokola uz Konvenciju protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni i postupaka.¹⁵⁶ Mehanizam ima za cilj obavljanje poseta ustanovama u kojima se nalaze ili se mogu nalaziti lica lišena slobode, a u cilju odvrćanja državnih organa i službenih lica od bilo kog oblika zlostavljanja, kao i radi usmeravanja državnih organa ka stvaranju smeštajnih i ostalih životnih uslova u ustanovama u skladu sa relevantnim međunarodnim i domaćim standardima.

Kada se radi o licima koja se nalaze pod „kontrolom“ države, reventivni mehanizam ima veliki značaj jer mu je osnovni cilj da spreči da do povrede dođe. NPM ima pravo na nesmetan i nenajavljen pristup svim ustanovama i svim prostorijama u kojima se nalaze lica pod „kontrolom“ države. Garantovano je pravo da se nasamo razgovara sa tim licima, kao i sa svim ostalim licima koja mogu imati informacije značajane za postupanje prema licima u toj ustanovi. Takođe, NPM ima i pristup svojoj dokumentaciji, a službena lica su obavezna da saraduju tim povodom.

---

154 Zaštitnik građana i pokrajinski ombudsman AP Vojvodine su 12. decembra 2011. godine potpisali Memorandum o saradnji u obavljanju poslova NPM, kojim je predviđeno da će on aktivno učestvovati u posetama monitoring tima NPM ustanovama na teritoriji AP Vojvodine u kojima su smeštena lica lišena slobode.

155 Na osnovu sprovedenog postupka po javnom pozivu objavljenom 29. decembra 2011. godine u *Službenom glasniku Republike Srbije*, u skladu sa predlogom tim povodom obrazovane stručne komisije, zaštitnik građana je doneo Odluku o izboru udruženja sa kojima će ostvarivati saradnju u obavljanju poslova NPM. U pitanju su: Beogradski centar za ljudska prava, Viktimološko društvo Srbije, Dijalog, Inicijativa za prava osoba sa mentalnim invaliditetom (MDRI-S), Komitet pravnika za ljudska prava (YUKOM), Međunarodna mreža pomoći (IAN), Odbor za ljudska prava – Valjevo, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji i Centar za ljudska prava – Niš.

156 Zakon o dopuni Zakona o ratifikaciji Opcionog protokola uz Konvenciju protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni i postupaka, *Službeni glasnik RS*, br. 7/2011.

Po obavljenim posetama, NPM sačinjava izveštaje, koje dostavlja posećenoj ustanovi. Otkako je 2012. godine zaštitniku građana povereno da obavlja poslove NPM-a, objavljen je veći broj izveštaja o posetama ustanovama u kojima se nalaze lica lišena slobode i upućen je ogroman broj preporuka o uočenim nepravilnostima, koje se sastoje iz opisa činjeničnog stanja, osnova za donošenje preporuka i same preporuke. Sa ustanovom se obavlja saradnja i dijalog radi otklanjanja utvrđenih nedostataka ili propusta u radu. Ove preporuke predstavljaju značajan izvor informacija o stanju u pojedinim ustanovama, kao i poželjan pravac daljeg delovanja na polju prevencije i zaštite od zlostavljanja u Republici Srbiji. Preporuke se, dakle, donose nakon kontrolnih poseta ustanovama i sadrže informacije o materijalnim uslovima smeštaja, zdravstvenoj zaštiti i sl.

Poslednji izveštaj objavljen je u julu 2019. godine za prethodnu godinu.¹⁵⁷ Iz izveštaja proizlazi da je NPM 2018. godine obavio dvadeset i dve posete radi praćenja postupanja nadležnih organa prema izbeglicama i migrantima.¹⁵⁸ Posećeni su gotovo svi centri za azil i prihvatni centri. Doneto je ukupno 19 izveštaja o ovim posetama i upućeno 25 preporuka za uklanjanje nedostataka i unapređenje postupanja, a postupljeno je po 20 preporuka. Posebno je važno naglasiti da je poboljšana higijena u centrima i da je Komesarijat za izbeglice i migracije uspostavio evidenciju vanrednih događaja, za koju NPM smatra da je značajna za pravilno reagovanje na događaje u centrima. Međutim, goreopisani slučajevi ne govore u prilog tome da je povodom bilo kog incidenta Komesarijat evidentirao događaj. Kako o tome nema podataka, staratelji uvek mogu da traže dobijanje informacija o evidenciji i o tome da li je pokrenuta istraga ili postupak protiv zaposlenog.

157 Godišnji izveštaj NPM-a za 2018, jul 2019, dostupno na <https://www.ombudsman.rs/index.php/izvestaji/posebni-izvestaji/6186-2018>.

158 Isto, str. 18.

5.8. Dobijanje informacija od javnog značaja

Veliki problem u ovoj oblasti predstavlja činjenica da nakon što staratelj prijavi neki sporni slučaj, nema nikakvih povratnih informacija ni od centra za socijalni rad ni od Komesarijata o tome da li je bilo nekih postupanja povodom datog slučaja. Iako je već rečeno da međunarodni standardi zahtevaju da se u slučaju zlostavljanja sprovede istraga koja podrazumeva i obaveštenje o fazama istrage i njenim rezultatima, uključivanje staratelja i deteta bez pratnje dosad nije zabeleženo. U toj situaciji staratelj treba pisanim putem da se obrati organu, najčešće Komesarijatu, i da od njega traži informacije o preduzetim aktivnostima. Već u tom dopisu poželjno je da staratelj podnese zahtev za dobijanjem informacija od javnog značaja, a to su sve one „informacije sadržane u dokumentima u posedu bilo kog organa javne vlasti, nastale u njihovom radu ili u vezi sa njihovim radom, a za koje javnost ima opravdani interes da zna“.¹⁵⁹ Opravdan interes postoji u pogledu svih informacija kojima raspolažu organi javne vlasti, te postoji zakonska pretpostavka, u korist tražioca, o postojanju opravdanog interesa javnosti da zna.¹⁶⁰ To drugim rečima znači da tražilac ne treba da dokazuje da ima interes za određenu informaciju niti da dokazuje da je taj njegov interes opravdan jer se po zakonu to pretpostavlja. Organ vlasti ne sme da zahteva od tražioca navođenje razloga za podnošenje zahteva, što je posebno važno naglasiti. Ako organ vlasti uskrati pristup određenim informacijama, obavezan je da dokaže da bi odavanjem informacija tražiocu, odnosno javnosti, mogao biti ozbiljno ugrožen neki drugi pretežniji takođe legitiman interes, poput interesa bezbednosti zemlje ili privatnosti drugih.¹⁶¹ U pogledu tzv. privilegovanih informacija koje se tiču ugrožavanja i zaštite zdravlja ljudi i životne sredine, organu vlasti nije dopušteno da dokazuje da javnost nema opravdan interes da za njih zna. Svako ima pravo da mu se informacija od javnog značaja učini dostupnom uvidom u dokument, njegovom kopijom i/ili slanjem dokumenta poštom, faksom, elektronskom poštom ili na drugi način.¹⁶²

Postupak za ostvarivanje ovog prava se pokreće podnošenjem zahteva za slobodan pristup informacijama od javnog značaja organu vlasti.¹⁶³ Zahtev se može podneti u pisanoj formi ili u usmenom obliku. Organ vlasti može propisati obrazac za podnošenje zahteva, ali mora razmotriti i zahtev koji nije sačinjen na tom obrascu. Kada se informacija traži usmeno, zahtev se saopštava u zapisnik koji vodi ovlašćeno lice organa javne vlasti za pristup informacijama.

Tražilac u zahtevu navodi: 1) naziv organa vlasti, 2) svoje ime, prezime i adresu, odnosno sedište ako je tražilac pravno lice; 3) opis informacija koje se traže i 4) druge podatke koji olakšavaju pronalaženje informacija.

Ukoliko odgovor izostane ili organ odbije da ga pruži, staratelj se može obratiti povereniku za informacije od javnog značaja, kojem podnosi žalbu.¹⁶⁴ Opšti rok za odgovor je 15 dana, a izuzetno to može biti do 40 dana

159 Član 2, stav 1 Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, *Službeni glasnik RS*, br. 120/2004, 54/2007, 104/2009, 36/2010.

160 Član 4 Zakona.

161 Član 9 Zakona.

162 Član 5, stav 2 Zakona.

163 Član 15 Zakona.

164 Član 22 Zakona.

od podnošenja zahteva, samo je tada organ dužan da o tome odmah po dobijanju zahteva obavesti tražioca. Za informacije od značaja za zaštitu života ili slobode nekog lica ili ugrožavanje ili zaštitu zdravlja stanovništva i životne sredine rok za postupanje organa je 48 sati.

Uz žalbu povereniku žalilac prilaže kopiju podnetog zahteva organu vlasti i dokaz o njegovoj predaji, odnosno upućivanju. Ova žalba se može izjaviti po isteku zakonskog roka od 15 dana za postupanje organa, a ukoliko žalilac u međuvremenu, nakon izjavljene žalbe, od organa vlasti dobije tražene informacije, on može i odustati od žalbe izjavljene povereniku.

Poverenik donosi rešenje najkasnije u roku od 30 dana od dana predaje žalbe, pošto omogući organu vlasti da se izjasni u pisanoj formi, a po potrebi i tražiocu.¹⁶⁵

Tražilac može podneti tužbu Upravnom sudu ako nije zadovoljan rešenjem poverenika za informacije od javnog značaja donetim po njegovoj žalbi.¹⁶⁶

---

165 Član 24 Zakona.

166 Član 27 Zakona.

5.9. Zaštita u slučaju da je zlostavljanje motivisano diskriminacijom

Primeri iz prakse pokazuju da je u nekim slučajevima bilo verbalnog vređanja zbog pripadnosti migrantskoj grupi, zbog verskih razloga i zbog pripadništva LGBTI populaciji. Ukoliko u postupanju službenika ima i elemenata diskriminacije, odnosno govora mržnje ili uznemiravanja i ponižavajućeg postupanja, moguće je podneti i neki od mehanizama zaštite od diskriminacije. U toj situaciji najbrži put jeste podnošenje pritužbe povereniku za zaštitu ravnopravnosti.

Pritužba se može podneti u pisanoj formi, putem telefaksa, elektronskom poštom, kao i usmeno na zapisnik, i to bez ikakvog roka.¹⁶⁷ Poverenik je dužan da pritužbu dostavi licu protiv koga je podneta u roku od 15 dana od dana prijema pritužbe. To lice ima rok od 15 dana od prijema pritužbe da se izjasni o njenim navodima. U roku od 90 dana od podnošenja pritužbe, poverenik daje mišljenje o tome da li je došlo do povrede i o tome obaveštava staratelja i lice protiv kojeg je pritužba podneta, kojem preporučuje i načine za otklanjanje povrede, ukoliko utvrdi povredu. To lice je dužno da postupi po preporuci i otkloni povredu u roku od 30 dana od dana prijema preporuke, o čemu obaveštava poverenika za zaštitu ravnopravnosti. Ukoliko lice ne postupi po preporuci, poverenik može izreći meru opomene u vidu rešenja protiv kojeg nije dopuštena žalba i ostaviti rok od 30 dana da lice postupi po preporuci. Ukoliko ni u tom roku lice ne postupi po preporuci, poverenik o tome može izvestiti javnost objavljivanjem mišljenja o utvrđenoj diskriminaciji u dnevnim novinama sa velikim nacionalnim tiražom.

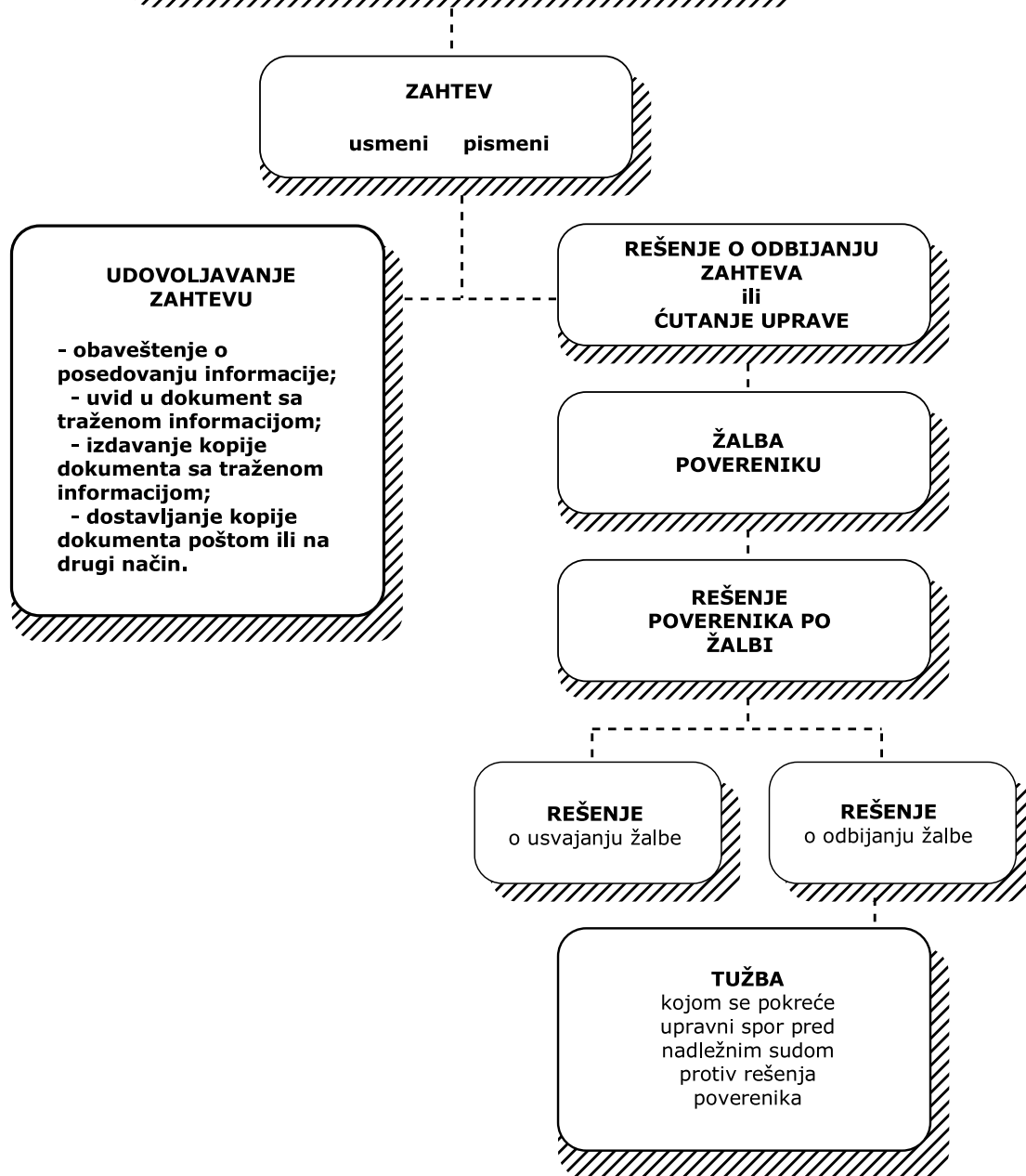
Kada se u toku postupka po pritužbi ili na drugi način utvrdi da je učinjen prekršaj predviđen propisima o zabrani diskriminacije, poverenik može podneti krivičnu ili prekršajnu prijavu ili povesti parnicu za zaštitu od diskriminacije.

Poverenik podnosi godišnje izveštaje Narodnoj skupštini i u poslednjem, objavljenom u martu 2019. godine, navedeno je da se u društvu u Srbiji pojačava socijalna distanca u odnosu na migrante, koja može biti motiv za zlostavljanje pripadnika ove grupe.¹⁶⁸

167 Zakon o zabrani diskriminacije propisuje postupak za zaštitu od diskriminacije. Zakon o zabrani diskriminacije, *Službeni glasnik*, br. 22/2009.

168 Godišnji izveštaj poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2019. godinu, Beograd, mart 2020, par. 3.1.3.3.

ŠEMATSKI PRIKAZ POSTUPKA ZA PRISTUP INFORMACIJAMA

6. Zaključci i preporuke

Deca bez pratnje u Republici Srbiji imaju pravo na zaštitu dostojanstva i svog fizičkog i psihičkog integriteta isto kao i svi ostali koji se nalaze pod jurisdikcijom države. Ova obaveza proizlazi iz najvišeg pravnog akta – Ustava Republike Srbije, kao i iz relevantnih univerzalnih i evropskih standarda. Konvencija o pravima deteta garantuje pravo na očuvanje integriteta, najviši standard dostojanstva i zdravlja svakog deteta i u članu 19 obavezuje sve države ugovornice da preduzmu odgovarajuće zakonske, administrativne, socijalne i obrazovne mere za zaštitu deteta od svih oblika fizičkog ili psihičkog nasilja, povređivanja ili zlostavljanja. Takve zaštitne mere podrazumevaju i efikasne postupke za obezbeđenje neophodne podrške detetu i onima koji se o njemu staraju, kao i drugih oblika zaštite, prijavljivanja, prosleđivanja, istrage, praćenja slučajeva i obraćanja sudu, kada je to potrebno.

Nažalost, postoje brojni primeri, izloženi u ovom tekstu, u kojima je moguće pretpostaviti da je došlo do zlostavljanja dece bez pratnje u Republici Srbiji. Takvo postupanje može se kvalifikovati kao sva tri oblika zlostavljanja – mučenje, nehumano postupanje i nečovečno postupanje, ali ono što posebno zabrinjava jeste činjenica da najveći broj primera ukazuje na najteže oblike zlostavljanja na koje je izostala adekvatna reakcija. Iz primera je jasno da službenici Komesarijata, službenici obezbeđenja zaposleni u centrima za azil i prihvatnim centrima, kao i policijski službenici pribegavaju fizičkoj sili u vidu udaranja, batinjanja pa čak i upotrebe elektrošokova. Zabeleženi slučajevi ukazuju i na nezadovoljavajuće materijalne uslove u pojedinim centrima za azil i prihvatnim centrima, često premeštanje dece bez ikakve najave i praćenja procedura, a ima i primera izlostanka adekvatnog medicinskog zbrinjavanja, pa i upotrebe alkohola i psihoaktivnih supstanci.

Ono što još više zabrinjava jeste činjenica da u svim gorenavedenim slučajevima nije pokrenuta nikakva istraga, da službenici nisu disciplinski odgovarali i da nisu suspendovani sa posla, da starateljima koji su slučaj prijavili nisu date nikakve povratne informacije, niti je podneta ijedna krivična prijava. Ovakvo propuštanje da se izvrše zakonske obaveze i dete na odgovarajući način zaštiti od nasilja, samo doprinosi nekažnjavanju učinilaca ovog krivičnog dela i dalje generiše ovakvo nezakonito postupanje. Iz tog razloga potrebno je da se staratelji i centri za socijalni rad obuče da prepoznaju slučajeve zlostavljanja, te da ih prijave na adekvatan način i da koriste sve zakonske mogućnosti kako bi decu bez pratnje zaštitili i doveli do kažnjavanja odgovornih, koji zbog svog postupanja ne smeju da budu u kontaktu sa decom. Na ovo je ukazao i zaštitnik građana u svom poslednjem redovnom izveštaju kada je naglasio da se deca u pokretu, gde podrazumeva decu migrante i decu tražioce azila, „nalaze u posebno osetljivom položaju i češće su žrtve različitih oblika nasilja“ i da je „dužnost organa vlasti Republike Srbije da im u najvećoj mogućoj meri obezbede zaštitu od svakog oblika nasilja, usluge i servise podrške i pomoći“.¹⁶⁹

Organ starateljstva ima važnu ulogu u zaštiti dece od nasilja i zlostavljanja, te je potrebno preduzeti niz koraka kako bi se položaj dece bez pratnje unapredio u toj oblasti:

1. *Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja treba da organizuje obuku za staratelje i terenske radnike i voditelje slučaja zaposlene u odgovoru na migracije o tome šta je zlostavljanje, kako se prepoznaje i kako se postupa u slučaju opravdane sumnje da se radi o zlostavljanju;*
2. *Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja treba da donese novu instrukciju u pogledu preventivnog delovanja i sprečavanja mogućeg zlostavljanja u ustanovama socijalne zaštite, na osnovu koje će ustanove socijalne zaštite sačiniti interni plan i propisati interne procedure postupanja u takvim situacijama, uključujući i specifičnu situaciju dece bez pratnje u Republici Srbiji. Položaj ove dece je specifičan ne samo zbog činjenice da se nalaze izvan države porekla, da su mnoga od njih preživela oružani sukob i nemaštinu i da su izložena velikim rizicima od zlostavljanja i nasilja već i da su uglavnom smeštena u ustanovama koje se nalaze izvan nadležnosti centra za socijalni rad;*
3. *Komesarijat za izbeglice i migracije je osnovao sve centre za azil i prihvatne centre u kojima se u najvećem broju slučajeva nalaze deca bez pratnje, ali nema adekvatne interne procedure za postupanje u slučaju zlostavljanja i nasilja. Donete procedure je potrebno u potpunosti uskladiti sa Opštim protokolom za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja, a sve osoblje upoznati sa procedurama i osigurati njihovu primenu;*
4. *Postoje neki oblici nedozvoljenog postupanja zaposlenog na koje je dovoljno skrenuti pažnju upravniku centra za azil, odnosno prihvatnog centra. Međutim, uvek kada dođe do fizičkog zlostavljanja u vidu batinjanja, udaranja, šamaranja, upotrebe elektroškova i slično, zlostavljanje je veoma ozbiljno i slučaj se mora prijaviti u pisanoj formi, kako rukovodiocu centra za azil, odnosno prihvatnog centra, tako i podnošenjem pritužbe na rad policijskog službenika rukovodiocu sektora u kom radi;*
5. *Da bi se podnela uspešna prijava, potrebno je dokumentovati sve povrede koje je dete pretrpelo, odvesti ga na lekarski pregled i tražiti od lekara da sačini izveštaj o povredama. Ukoliko je to moguće, potrebno je obaviti i razgovor sa svedocima, odnosno svim licima koja mogu potvrditi da se radi o „problematičnom“ službeniku i/ili ispričati šta se desilo spornog dana. Uvek treba insistirati na kamerama ukoliko je ustanova pod video-nadzorom. Kada direktor ustanove tvrdi da kamere nisu radile onog dana kada se desio incident, to je uvek indikator da se desilo zlostavljanje;*
6. *Da bi dete bez pratnje bez odlaganja prijavilo slučaj zlostavljanja, između njega i staratelja mora da se uspostavi odnos poverenja i podrške. Staratelj treba da bude obučen da porazgovara sa detetom o spornom događaju jer on može izazvati ozbiljne fizičke i psihičke traume;*
7. *Kada se podnese prijava, treba insistirati na odgovoru o tome je učinjeno povodom prijave, odnosno da li su ispitane okolnosti slučaja i da li je pokrenut disciplinski postupak, odnosno suspenzija zaposlenog;*

8. *Ukoliko izostane bilo kakav odgovor od nadležnih, moguće je podneti prijavu Komesarijatu za izbeglice i migracije, odnosno Sektoru za unutrašnju kontrolu MUP-a;*
9. *Uvek je moguće koristiti se zahtevom za pristup informacijama od javnog značaja, a naročito kada je reč o informacijama koje bi mogle dodatno rasvetliti slučaj zlostavljanja;*
10. *Ako je došlo do ozbiljnog fizičkog zlostavljanja deteta bez pratnje, neophodno je podneti krivičnu prijavu tužilaštvu, koje je za krivično delo zlostavljanja i mučenja u obavezi da vodi postupak po službenoj dužnosti. Tužilaštvo mora da sprovede nezavisnu, sveobuhvatnu istragu kako bi rasvetlilo činjenice slučaja i identifikovalo lica koja će biti izložena krivičnim sankcijama zbog svog postupanja. Organ starateljstva ima pravo da bude obavešten o svim fazama istrage koja se tom prilikom vodi;*
11. *Iako je Republičko javno tužilaštvo usvojilo Metodologiju za sprovođenje istrage u slučajevima zlostavljanja od strane policije, nema razloga da se ona ne primenjuje i u slučaju zlostavljanja koje čine drugi službenici, uključujući zaposlene u Komesarijatu za izbeglice;*
12. *Uputstvo o metodologiji za sprovođenje istrage u slučajevima zlostavljanja od strane policije, koje je 2017. godine usvojio ministar unutrašnjih poslova, treba da se primenjuje na sva lica lišena slobode po međunarodnim standardima, odnosno na lica koja se nalaze pod „kontrolom“ države i nad kojima mandat imaju Evropski komitet za sprečavanje mučenja Saveta Evrope i Potkomitet za prevenciju torture Ujedinjenih nacija. To su svakako sva lica koja se nalaze u ustanovama socijalne zaštite, odnosno deca bez pratnje smeštena u centrima za azil i prihvatnim centrima.*
13. *Nezavisno od svih gorenavedenih pravnih lekova, organ starateljstva može podneti i pritužbu povereniku za zaštitu ravnopravnosti kada ima indicija da je do zlostavljanja (najčešće psihičkog) došlo zbog diskriminacije, odnosno postojanja nekog ličnog svojstva deteta bez pratnje.*
14. *Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći mora se tumačiti tako da deci bez pratnje (bez obzira na status u Republici Srbiji) omogući sve vidove pravne podrške i pravne pomoći u slučaju da je dete izloženo zlostavljanju.*
15. *Detetu bez pratnje koje je pretpelo zlostavljanje, neophodno je bez odlaganja obezbediti rehabilitaciju i program pomoći i podrške.*
16. *Kako bi se osigurala adekvatna podrška detetu, kao i da bi se povećala odgovornost svih zaposlenih u odgovoru na migracije, potrebno je osnažiti ulogu organizacija civilnog društva u zaštiti prava dece, a posebno zaštititi dece od zlostavljanja.*

